

LIETUVOS KARIUOMENĖS KAREIVIŲ IŠSILAVINIMO IR KULTŪROS LYGIO KĖLIMAS (1929-1940 M.)

Prof. habil. dr. Algirdas Ažubalis,
kpt. Rolanda Kazlauskaitė–Markelienė

„Karo archyve“ jau paskelbėme straipsnį apie pavadinime minimų problemų sprendimą Lietuvos kariuomenėje 1919–1928 m.¹ Jame aptarėme pirmąjį šių problemų sprendimo etapą, nes jis sutapo su Nepriklausomybės dešimtmečiu, per kurį visose srityse Lietuva pasiekė pirmuosius ženklius laimėjimus. Kariuomenei, kaip matėme, teko imtis nelabai jai būdingų funkcijų – organizuoti ir realizuoti beraščių ir mažaraščių kareivių bendrąjį lavinimą, tuo prisidedant ne tik prie kariuomenės, bet ir visos šalies problemų sprendimo, nes raštingumas, išsilavinimas – nacionalinio turto dalis, padedanti turtinti, gausinti kitas jo dalis.

Šiame straipsnyje pasistengsime aptarti tolesnę Lietuvos kariuomenės veiklą, keliant kareivių išsilavinimo ir kultūros lygį.

Tyrimo objektas: kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas Lietuvos kariuomenėje 1929–1940 m.

Tyrimo tikslai: 1) ištirti tolesnę Lietuvos kariuomenės vadovybės veiklą aptariamąjoje srityje, supažindinti dabartinius Lietuvos kariuomenės vadus ir pedagoginę visuomenę bei visus besidominčius su sukaupta šio darbo patirtimi; 2) atskleisti teigiamą įtaką kareivių išsilavi-

---

¹ Ažubalis A., Kazlauskaitė–Markelienė R. Lietuvos kariuomenės kareivių išsilavinimo ir kultūros lygio kėlimas (1919–1928 m.) // *Karo archyvas*, 2003, t. XVIII.

nimo ir kultūros lygio kėlimui, kurią padarė per du dešimtmečius pasiekti Nepriklausomos Lietuvos švietimo laimėjimai.

Tyrimo metodai: literatūros ir archyvinių dokumentų studijavimas, jų lyginamoji statistinė analizė.

Bendroji švietimo padėtis Lietuvoje antrajame Nepriklausomybės dešimtmetyje sparčiai gerėjo. Išaugo bendroji tautos kultūra, nes Lietuva švietimo srityje per porą dešimtmečių pasiekė ženklių laimėjimų. Apžvelgsime juos, remdamiesi A. Ažubalio knyga². Pradėsime apžvalga nuo pat Nepriklausomos valstybės funkcionavimo pradžios, nes įdirbis, pasiektas jau pirmajame Nepriklausomybės dešimtmetyje, kaip tik buvo itin reikšmingas šiame straipsnyje aptariamojo laikotarpio reikšmingų išsilavinimo lygio ženkliam pagerėjimui, lyginant jį su 1919–1928 m.

1918-11-11 sudarius pirmąjį ministrų kabinetą, buvo įsteigta pirmoji Lietuvos Respublikos švietimo ministerija. Jos valdytoju buvo paskirtas istorijos mokytojas Jonas Yčas. Svarbiausias jos rūpestis buvo organizuoti pradžios ir vidurines mokyklas, nes tuo metu veikė vos 8 gimnazijos ir 11 progimnazijų. Ministerija organizavo pradžios mokyklų delegatų ir švietimo ministerijos įgaliotinių suvažiavimą (1918 m.), pradinių mokyklų mokytojų konferenciją (1919 m. prad.). Jų nutarimais ir buvo vadovaujamosi iki Steigiamojo Seimo.

1918-12-16–1919- 04-21 127 dienas Maskvos bolševikų marionetė, V. Kapsuko vadovaujama Lietuvos–Baltarusijos sovietinės respublikos vyriausybė, dalyje Lietuvos bandė taikyti mokyklai Rusijos sovietinės mokyklos modelį. Daugiau buvo nuveikta nemokamo, visiems prieinamo mokslo propagavimui, o pačios mokyklos kūrimui nieko ypatinga nepadaryta.

1918–1940 m. laikotarpiu Lietuvoje buvo sukurta tautinės mokyklos sistema. Nualintam kraštui reikėjo užsienio pedagogų pagalbos ir žinių mokyklai kurti. Kaip į pavyzdį buvo orientuojamasi į Skandinaviją, Vokietiją ir Šveicariją. Į Lietuvą parengti mokyklos kūrimo projekto buvo pakviestas Suomijos Helsinkio universiteto profesorius Augustas Robertas Niemis (*Niemi*, 1869 07 25 Lemu – 1931-10-28 Helsinkyje),

---

² Ažubalis A. *Matematika lietuvių mokykloje (XIX a. pr. – 1940 m.)*. V., 1997.

ištikimas Lietuvos bičiulis, dar prieš I Pasaulinį karą daug kartų lankęsis Lietuvoje, rinkęs ir skelbęs savo mokslo darbuose lietuvių tautosaką. Susipažinęs su padėtimi, jis parengė „Medžiagą Lietuvos mokyklų reformai“, kuri tuoju pat buvo išversta į lietuvių kalbą ir išleista. Čia jis plačiai supažindino su Švedijos, Norvegijos, Danijos, Suomijos, JAV, Anglijos, Vokietijos, Austrijos, Prancūzijos, Šveicarijos, Italijos mokyklų sistema ir jų programomis, teikė rekomendacijas Lietuvos mokyklų kūrimui, siūlydamas tuo metu moderniausio naujojo auklėjimo krypties mokyklos organizavimo ir mokymo turinio parengimo principus. Itin daug dėmesio skirta pradinei mokyklai. Lietuvos pedagogai lankėsi kituose kraštuose, domėjosi pradiniu švietimu juose, paskelbė šia tema daug straipsnių pedagoginėje spaudoje.

Steigiamasis Seimas 1920 m. išleido Pradžios mokyklų įstatymą, kuris nustatė ketverių metų privalomosios pradinės mokyklos lankymo laiką (buvo numatyta, kad mokiniai privalo arba baigti ją, arba lankyti iki 14 m.). Tačiau dėl ekonominių sunkumų, mokytojų trūkumo privalomas pradinis mokymas buvo įgyvendintas tik 1928–1933 m. iš eilės, pirmiausia įvedant jį Lietuvos pakraščių apskrityse ir tik vėliau – centrinėse apskrityse ir Kaune, kur ir taip mokiniai jau gausiai lankė mokyklas. Mokytojų darbo priežiūrą pagal minėtą įsakymą vykdė Švietimo ministerijos skiriamas apskrities mokyklų inspektorius. Stambesnės apskritys skirstomos į rajonus, o rajonui skirtas atskiras inspektorius. 1925 m. Pradžios mokyklų įstatymas kiek pakeistas, numatant, kad gali būti pradžios mokyklų ir su aukštesniais skyriais. Tačiau šešių skyrių pradžios mokyklos imtos steigti tik 1933 m. 1936 m. išleistas naujas Pradžios mokyklų įstatymas, kuriuo privalomasis pradinis mokymas pratęsiamas iki 6 skyrių baigimo (arba iki 15 m.). Pradžios mokyklose buvo mokoma šių dalykų: tikybos, lietuvių kalbos, skaičiavimo, tėvynės pažinimo, istorijos, geografijos, gamtos, dailės dalykų, rankų darbų, muzikos ir dainavimo, kūno kultūros. Pradžios mokyklos parengdavo gana raštingus mokinius. Gerai buvo organizuotas patriotinis auklėjimas, daug dėmesio skirta etiniams principams, humaniškumo ugdymui. Absoliučiai visose pradžios mokyklose buvo dėstoma lietuvių kalba. Antrą vietą užėmė žydų, trečią lenkų mokyklos, toliau ėjo latvių, vokiečių,

rusų ir gudų (viena mokykla Zarasų aps.) dėstomomis kalbomis. Tautinių bendrųjų mokyklose buvo gerai organizuotas valstybinės lietuvių kalbos mokymas. Tačiau realizuoti privalomą šešiametį pradinį mokymą iki galo nespėta. 1940 m. apie 10% 7–14 metų vaikų pradžios mokyklos nelankė, nemaža dalis jos nebaigė. 1938 m. apie 50% pradžios mokyklų dirbo nepriklausomybę atgavus pastatytuose pastatuose, 1950 m. buvo numatyta visas pradžios mokyklas įkurdinti tam skirtuose pastatuose. Tokiuose pastatuose, skirtuose 6 skyrių pradžios mokykloms, pokario metais Kavarske, Pasvalyje, Ubiškėje (Telšių raj.) ir kitur ilgai dirbo vidurinės mokyklos.

Vidurinę mokymo grandį 1919–1940 m. sudarė progimnazijos (ilgai vadintos vidurinėmis mokyklomis) ir gimnazijos (ilgai vadintos aukštesniosiomis mokyklomis). Iki 1936 m. gimnazijoje buvo 8, progimnazijoje – 4 klasės, po 1936 m. – atitinkamai 7 ir 3 klasės. Progimnazijos buvo steigiamos mažesniuose miestuose. Pradžioje, trūkstant tarnautojų, jais galėjo tapti baigusieji progimnazijas ir specialius kursus. Štai kokia buvo 1935/36 m. m. pradžios statistika: vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų buvo viso 91, iš jų lietuviškų – 64 (valstybinių – 49: vidurinių – 24, aukštesniųjų – 25; privačių – 15: vidurinių – 3, aukštesniųjų – 12), tautinių mažumų mokyklų – 27 (vidurinių – 8, aukštesniųjų – 19). Tautinių mažumų mokyklos buvo: žydų (20: vidurinių – 6, aukštesniųjų – 14), lenkų (3 aukštesniosios), vokiečių 2: (1 vidurinė, 1 aukštesnioji), rusų (1 aukštesnioji), latvių (1 vidurinė Joniškėje). Mokytojų seminarijų buvo 7 (valstybinių – 4, privačių: 2 lietuviškos, 1 žydų). 1939/40 m. m. valstybinių gimnazijų būta 61. Privačių lietuviškų gimnazijų buvo 11, žydų – 14, lenkų – 3, vokiečių – 1, rusų – 1. Valstybinių progimnazijų buvo 7, privačių lietuvių – 2, žydų – 4, vokiečių – 1. Taigi 1939/40 m. m. buvo gimnazijų tiek, kiek 1935/36 m. m. buvo gimnazijų ir progimnazijų: dalis progimnazijų virto gimnazijomis, atidaryta ir naujų gimnazijų.

Už mokslą gimnazijose ir progimnazijose reikėjo mokėti. Tačiau tas mokestis buvo nevienodas. Dalis mokinių turėjo mokėti aukščiausią kainą – 150 Lt per metus. Daliai tas mokestis buvo sumažintas iki 75 ar 50%. Gerai besimokantys neturtingi mokiniai buvo atleidžiami nuo mokesčio. Už kai kuriuos neturtingus mokinius sumokėdavo tėvų ko-

mitetai, labdaros organizacijos. Buvo ir tam tikros kategorijos moki- nių, kuriems už mokslą nereikėjo mokėti: savanorių, mokytojų vaikai. Neturtingus ir itin gabius vaikus glausdavo ir leisdavo į mokslus vie- nuolynai, turėję mokyklas su bendrabučiais. Marijonų gimnazija buvo Marijampolėje, pranciškonų – Kretingoje, jėzuitų – Kaune. Moterų vie- nuolynas išlaikė ir mergaičių gimnaziją Kaune. Buvo ir vienuolynų iš- laikomų progimnazijų Plungėje, Salduti kyje ir kitur.

Visų klasių vaikams visų dalykų buvo išleisti originalūs vadovėliai, kai kurių dalykų – po kelis variantus. Vadovėliai buvo nepigūs, jų išsau- gojimu, perpardavimu rūpinosi patys moksleiviai.

1919–1940 m. veikė ir gana daug įvairių profilių specialiųjų, aukš- tesniųjų, vidurinių ir žemesniųjų mokyklų. Į jas būdavo priimami moks- leiviai, baigę keturias arba šešias gimnazijos klases. Tai buvo komerci- nės, techninės, žemės ūkio, miškininkystės, meno, muzikos, medicinos, buhalterijos, mašinarščio mokyklos. Jose mokslas trukdavo 2–4 metus.

Rūpintasi amatų mokymu. Amatų mokyklas daugiausia steigė pri- vačios organizacijos. Be mokyklų, veikė ir trumpalaikiai amatų kursai.

Vaikams su negalia buvo įsteigtos aklųjų, kurčiųjų, protiškai atsili- kusių vaikų mokyklos. Jos pradėtos steigti trečio dešimtmečio pabaigo- je ir dar neapėmė visų vaikų su vystymosi problemomis. Todėl, matyt, II–jo dešimtmečio analfabetai kariuomenėje buvo daugiausia silpnai protiškai atsilikusieji, kurie, palankę pradžios mokyklos I skyrių 3 me- tus ir nieko neišmokę, galėdavo toliau nebelankyti mokyklos.

1935/36 m. m. pagrindinių Lietuvos mokyklų, mokytojų ir moki- nių skaičių iliustruoja 1 lentelė³. Būtent šie mokslo metai buvo pirmie- ji, kai pradžios mokyklos, jau nuo 1932 m. ėmę išleisti privalomojo 4 skyrių mokymo pirmuosius „mažuosius abiturientus“, nuo 1936 m. ru- dens ėmė realizuoti privalomąjį 6 skyrių pradinį mokymą.

---

³ Ažubalis A. Min. veik., p. 108.

1 lentelė. Lietuvos mokyklų, mokytojų ir mokinių skaičius 1935/36 m. m.

Mokyklų laipsnis	Mokyklų tipas								
	Bendro pobūdžio			Specialiosios			Iš viso		
	mo- kyklų	moky- tojų	moki- nių	mo- kyklų	moky- tojų	moki- nių	mo- kyklų	moky- tojų	moki- nių
Aukštosios	1	286	3334	5	138	793	6	424	4127
Aukštesniosios	62	1041	14 642	22	314	3437	84	1355	18 079
Vidurinės	44	363	5111	85	596	4691	129	959	9802
Pradžios	2547	5228	28 1335	–	–	–	2547	5228	28 1335

Didžiausia aukštoji mokykla buvo Lietuvos (nuo 1930 m. – Vytauto Didžiojo) universitetas, įkurtas Kaune Aukštųjų kursų pagrindu 1922 02 16. Jis turėjo Humanitarinį, Teologijos–filosofijos, Teisų, Matematikos–gamtos, Medicinos, Technikos fakultetus. Jame dirbo aukštos erudicijos dėstytojų kolektyvas. Profesorių Mykolo (1882–1962), Vaclovo (1884–1956) ir Viktoro (1886–1964) Biržiškų, K. Būgos (1879–1924), F. Butkevičiaus (1887–1934), V. Čepinskio (1871–1940), J. Ereto (*Ehret*, 1896–1984), O. Folko (*Volk*, 1892–1989), J. Graurogko (1860–1930), J. Jablonskio (1885–1968), I. Jonyno (1884–1954), J. Yčo (1880–1931), L. Karsavino (1882–1952), I. Končiaus (1886–1975), A. Maceinos (1908–1987), V. Mykolaičio-Putino (1893–1967). M. Remerio (1880–1945), A. Salio (1902–1972), V. Sezemano (1884–1963), P. Skardžiaus (1899–1975), B. Sruogos (1896–1947), S. Šalkauskio (1886–1941), J. Vabalos-Gudaičio (1881–1955), Z. Žemaičio (1884–1969) ir kt. darbai įėjo į lietuvių kultūros lobyną. 1922 m. Kaune atidaryta Meno mokykla. 1924 m. ėmė veikti Žemės ūkio akademija Dotnuvoje. Vėliau Kaune atidaryta Konservatorija (1933 m.), Aukštieji kūno kultūros kursai (1934 m.), Veterinarijos akademija (1936 m.). Klaipėdoje buvo įkurti Prekybos (1934 m.) ir Pedagoginis (1935 m.) institutai.

Aišku, visa tai turėjo įtakos ir kariuomenę išsilavinimo lygio kėlimui. Mūsų nagrinėjamu periodu į kariuomenę vyrai ateidavo jau iš daug la-

biau apsišvietusios Lietuvos. 2 lentelėje pateikiame 1926 ir 1939 m. šaukimų Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimo duomenis. Visų 1939 m. duomenims įrašyti skirtų stulpelių 4 eilutė liudija didžiulį duomenų šuolį aukštin. Stebimas šis šuolis ir 5 eilutėje, išskyrus stulpelį „rusai“. 6 eilutėje šis šuolis prasideda nuo nulio, panašiai yra ir 7 eilutėje, vėl išskyrus stulpelį „rusai“.

2 lentelė. 1926 ir 1939 m. šaukimų Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimas (%)

Tautybė Išsilavinimas	Lietuviai		Žydai		Rusai		Lenkai		Vokiečiai	
	1926	1939	1926	1939	1926	1939	1926	1939	1926	1939
Analfabetai	28,71	3,65	23,90	2,41	40,32	17,12	51,55	20,00	11,00	-
Mokantys tik skaityti	8,71	0,65	5,85	-	9,14	-	16,49	5,00	12,00	3,57
Mokantys skaityti ir rašyti savamoksliai	28,07	7,73	21,71	7,53	24,73	22,52	18,56	5,00	23,00	3,57
Baigę ar lančę pradžios mokyklą	27,67	75,12	34,39	53,62	17,74	55,85	11,34	20,00	41,00	60,72
Baigę ar lančę aukštesnę už pradžios mokyklą	6,84	11,50	14,15	32,83	8,07	3,61	2,06	35,00	13,00	28,57
Studijavę aukštojoje mokykloje	-	1,06	-	2,41	-	0,90	-	10,00	-	3,57
Baigę aukštąją mokyklą	-	0,29	-	1,20	-	-	-	5,00	-	-
Paimta atitinkamos tautybės naujokų	85,67	89,68	7,32	6,77	3,32	2,26	1,73	0,41	1,78	0,57

2 lentelė sudaryta remiantis duomenimis, paskelbtais V. Steponai-

⁴ Steponaitis V. 1926 metų šaukimų naujokų išsilavinimas // Mūsų žinynas, 1930, Nr. 69.

⁵ 1939 m. aukimo Lietuvos kariuomenės naujokų išsilavinimas // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 234, l. 67.

čio straipsnyje⁴ ir LCVA esančiais duomenimis⁵.

Metai pasirinkti tokiu principu: 1926 m. buvo paskutiniai, kada naujokų išsilavinimo duomenys dar buvo labai menki, nes tada į kariuomenę pašauktųjų daugumos karių gimimo metai buvo 1905 m., jų mokymosi metai sutapo su I Pasaulinio karo metais, kurie mokymosi atžvilgiu nebuvo palankūs beveik nei vienai tautybei, nors tada ėmė kurtis nacionalinės mokyklos (iki I Pasaulinio karo įsikūrė tik keliasdešimt privačių lietuviškų pradžios mokyklų, o jo metu – apie 500). Būtent 1926 m. duomenys buvo paskutiniai, paskelbti ano meto moksliniame karo mokslų žurnale ir mūsų buvo panaudoti minėtame pirmajame straipsnyje, todėl juos ir pasirinkome palyginimui. Nuo 1926 m. tie duomenys pradeda pamažu gerėti. 1928–1933 m. Lietuvoje laipsniškai įvestas privalomas pradžios mokyklų lankymas: mokiniai turėjo arba baigti 4 skyrius, arba, jei to nesugebėdavo, turėjo lankyti mokyklą iki 14 m. Aišku, normaliai pradėjusių ir baigusių lankyti pradžios mokyklą (jei vaikai pradėdavo mokytis būdami 7 m. amžiaus, tai nė viename skyriuje neantramečiaudami mokyklą baigdavo 11 m. amžiaus) Lietuvos kariuomenė nepriklausomybės metais pašaukti atlikti prievolės dar negalėjo, nes 1939 m. buvo šaukiami daugiausiai 1918 m. gimimo vyrai, t. y. gimę tais metais, kai buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, taigi mokyklą normaliai turėję pradėti lankyti 1925 m., kada privalomojo mokymo dar nebuvo. Tačiau tais ir vėlesniais metais buvo išplėstas pradžios mokyklų tinklas, nes parengta daugiau mokytojų, gyventojai jau daugiau suprato mokymosi svarbą. Tad, lyginant su ano meto spaudoje itin akcentuotais 1926 m., 1939 m. ryškiai sumažėjo visų tautybių naujokų analfabetų skaičius. Vokiečių analfabetų neliko (tai nekelia nuostabos, nes vokiečiai buvo daugiausia iš Suvalkijos, Kauno, kur mokymosi svarba buvo suvokiama labiau). Ryškiai sumažėjo lietuvių ir žydų tautybės naujokų analfabetų. Mažesnis šis sumažėjimas buvo tarp rusų ir lenkų tautybių naujokų. Tai irgi paaiškinama tuo, kad šių tautybių naujokai buvo daugiausia iš Lietuvos rytinių pakraščių. Rusai iš Rokiškio ir Zarasų, lenkai – Ukmergės ir Utenos apskričių, kur mokymosi reikšmė buvo prasčiau vertinama. Gerokai sumažėjo naujokų, mokančių tik skaityti (tarp žydų ir rusų tarpe tokių nebuvo), bei mo-

kančių skaityti ir rašyti savamokslių (išskyrus rusus, kurių sumažėjimas ne toks žymus). Priešingai, išaugo skaičius naujokų, lankusių ar baigusių pradžios mokyklas: čia I vietą užima lietuviai, II – rusai, III – žydai, IV – vokiečiai, V – lenkai. Visos tautybės turėjo aukštesnių už pradžios mokyklą mokyklų: gimnazijų, progimnazijų, lietuviai ir žydai – mokytojų seminarijų, kai kurios – amatų mokyklų. Todėl tarp visų tautybių naujokų, išskyrus rusų, išaugo lankusių ar baigusių tokias mokyklas procentas: čia pirmavo lenkai (tai nekelia nuostabos, užimdami tarp naujokų paskutinę vietą, lenkai Lietuvoje turėjo net 3 gimnazijas: Kaune, Ukmergėje, Panevėžyje), II vietą užėmė žydai (jie turėjo 14 gimnazijų), III – vokiečiai (turėjo 1 gimnaziją, 2 progimnazijas), IV – lietuviai. 1939 m. atsiranda dar aukštesnį mokslo cenzą turinčių naujokų studijavusių aukštojoje mokykloje ar ją baigusių. Čia vėl procentais pirmuoja lenkai, toliau eina vokiečiai, žydai, lietuviai, rusai. Beje, lietuviai, baigę aukštąjį mokslą, dažniausiai rinkdavosi kariūnų–aspirantų kursą karo mokykloje, todėl karių naujokų statistikoje jie neatsispindi. Šį kursą rinkdavosi ir dalis kitataučių.

Tačiau 2 lentelės duomenys liudija, kad kariuomenės dalių vadovybė dar negalėjo visiškai nusiraminti, karių bendrasis lavinimas turėjo vykti visą laiką, siekiant sumažinti analfabetų, kuo didesnę karių procentą paleisti iš kariuomenės raštingais žmonėmis. 3 lentelė⁶ liudija apie pašauktųjų į vieną iš aštuonių Lietuvos kariuomenės pėstininkų pulkų naujokų išsilavinimo kokybę. Kadangi praktiškai visuose pėstininkų pulkuose padėtis buvo analogiška, atsitiktinai pasirinkome DLK Algirdo II–ąjį pėstininkų pulką (buvome pasirinkę ir keletą kitų pėstininkų pulkų, tačiau karių išsilavinimo procentinių pasiskirstymų skirtumai tarp jų labai maži ir todėl statistiškai nereikšmingi, todėl 3 lentelės duomenys gerai reprezentuoja padėtį visuose pėstininkų pulkuose straipsnyje aptariamuoju laikotarpiu).

---

⁶ 2-jo pėstininkų DLK Algirdo pulko žinios apie 1933 m. pavasario šaukimo naujokų išsilavinimo laipsnį // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 146, l. 157; 2-jo pėstininkų DLK Algirdo pulko žinios apie 1938 m. pavasario šaukimo naujokų išsilavinimo laipsnį / b. 216, l. 109.

3 lentelė. DLK Algirdo II-ojo pėstininkų pulko kareivių, pašauktų į tarnybą 1933 m. ir 1938 m. gegužės mėn., išsilavinimas (%)

Tautybė	Analfabetai		Mokėjo tik skaityti		Raštingi savamoksliai		Lankę ar baigę prad. mokyklą		Lankę ar baigę vid. mokyklą		Lankę ar baigę aukšt. mokyklą	
	1933	1938	1933	1938	1933	1938	1933	1938	1933	1938	1933	1938
Lietuviai	8,55	4,71	0,28	1,56	7,69	4,71	68,38	74,51	15,1	12,94	-	1,57
Žydai	-	4,76	20,00	4,76	10,00	4,76	60,00	19,06	10,00	61,90	-	4,76
Rusai	75,00	7,69	25,00	7,69	-	30,77	-	53,85	-	-	-	-

Lentelės duomenys leidžia tvirtinti, kad atsitiktinai paėmus vieną pėstininkų pulką pašauktų į tarnybą lietuvių išsilavinimo rodikliai pažau gerėjo. Ryškiau gerėjo žydų išsilavinimo rodikliai, neblogi buvo ir rusų išsilavinimo gerėjimo tempai.

4 lentelė⁷ rodo šio pulko vadovybės atlikto darbo rezultatus, mokant 2 lentelėje aptartus karius.

4 lentelė. DLK Algirdo II-ojo pėstininkų pulko kareivių, pašauktų į tarnybą 1933 m. ir 1938 m. gegužės mėn., raštingumo rodikliai, išeinant jiems į atsargą (%)

Tautybė	Analfabetai		Mokėjo tik skaityti		Raštingi savamoksliai	
	1933	1938	1933	1938	1933	1938
Lietuviai	2,08	2,96	3,12	-	16,32	9,46
Žydai	-	-	12,50	-	25,00	17,39
Rusai	40,00	-	60,00	8,33	-	16,67

⁷ 2-jo pėstininkų DLK Algirdo pulko žinios apie baigusią 1933 m. rudenį naujokų apmokymą kareivių išsilavinimo laipsnį // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 146, l. 2; 2-jo pėstininkų DLK Algirdo pulko žinios apie paleistųjų į atsargą išsilavinimo laipsnį, kurių tarnybos pradžia 1938 m. gegužės mėn. 1 d. // b. 185, l. 30.

Jei palygintume 3 ir 4 lentelių duomenis, pastebėtume, jog dalis į kariuomenę pašauktų analfabetų tokie ir liko, tačiau dalį pavyko išmokyti skaityti, o kai kuriuos – ir rašyti. Taigi atsitiktinai pasirinkto pėstininkų pulko atsitiktinai parinktas penkmetis liudija apie rodiklių augimą – raštingumo lygio gerėjimą.

Beje, į pėstininkų pulkus tradiciškai buvo skiriami žemesnio išsilavinimo naujokai. Kur kas geresni rezultatai buvo priešlėktuvinės apsaugos rinktinėje (5 lentelė)⁸, šarvuočių rinktinėje (6 lentelė)⁹, autorinktinėje (7 lentelė)¹⁰, II inžineriniame batalione (8 lentelė)¹¹. Tai visi suprantama, nes dirbti su sudėtingesne karine technika buvo stengiamasi imti geriau išsilavinusius kareivius.

5 lentelė. Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės žinios apie paleistų iš kariuomenės 1939 m. birželio mėn. 9 d. kareivių išsilavinimo lygį

Tautybė	Visiškų analfabetų	Mokančių tik skaityti	Mokančių tik skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankiusių	Lankiusių pradžios mokyklą, bet jos nebaigusių	Baigusių pradžios mokyklą	Baigusių vidurinės mokyklos							Studjavusių aukštojoje mokykloje	Baigusių aukštąją mokyklą	Bendras skaičius	
						I klasė	II klasė	III klasė	IV klasė	V klasė	VI klasė	VII klasė				Visą mokyklą
Lietuvių	-	-	13	27	60	6	10	8	5	2	3	3	2	1	-	140
Žydų	-	-	-	-	4	-	-	1	1	-	-	-	3	1	-	10
Iš viso:	-	-	13	27	64	6	10	9	6	2	3	3	5	2	-	150
%	-	-	8,67	18	42,67	4	6,67	6	4	1,33	2	2	3,33	1,33	-	100

⁸ Priešlėktuvinės apsaugos rinktinės žinios apie paleistų iš kariuomenės 1939 m. birželio mėn. 9 d. kareivių išsilavinimo laipsnį // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 234, l. 66.

⁹ Šarvuočių rinktinės žinios apie paleistų iš kariuomenės 1939 m. birželio mėn. 9–10 d. kareivių išsilavinimo laipsnį // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 234, l. 65.

¹⁰ Žinios apie autorinktinės 1937 XI 1 šaukimo karių išsilavinimą, paleidus juos atsargon // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 234, l. 64.

¹¹ 2-jo inžinerijos bataliono žinios apie paleistų į atsargą 1939 m. birželio mėn. 9–10 d. karių išsilavinimo laipsnį // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 234, l. 63.

6 lentelė. Šarvuočių rinktinės žinios apie paleistų iš kariuomenės 1939 m. birželio mėn. 9–10 d. kareivių išsilavinimo lygi

Tautybė	Mokančių tik skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankusių	Lankusių pradžios mokyklą, bet jos nebaigusių	Baigusių pradžios mokyklą	Baigusių vidurinės mokyklos			Bendras skaičius
				I klasė	II klasė	III klasė	
Lietuvių	2	34	50	1	9	1	97
Iš viso:	2	34	50	1	9	1	97
%	2,06	35,05	51,54	1,03	9,27	1,03	99,98

7 lentelė. Žinios apie autorinktinės 1937-09-01 šaukimo karių išsilavinimą, juos paleidus į atsargą

Tautybė	Mokančių tik skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankusių	Lankusių pradžios mokyklą, bet jos nebaigusių	Baigusių pradžios mokyklą	Baigusių vidurinės mokyklos								Bendras skaičius
				I klasė	II klasė	III klasė	IV klasė	V klasė	VI klasė	VII klasė	VIII klasė	
Lietuvių	3	1	29	1	4	3	5	2	1	1	2	52
Žydų	-	-	1	-	-	1	1	-	-	1	-	4
Lenkų	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Rusų	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Iš viso:	3	1	30	1	4	5	6	2	1	2	3	58
%	5,2	1,7	51,7	1,7	6,9	8,6	10,3	3,5	1,7	3,5	5,2	100

8 lentelė. 2-ojo inžinerijos bataliono žinios apie paleistų į atsargą 1939 m. birželio mėn. 9–10 d. kareivių išsilavinimo lygį

Tautybė	Visiškų analfabetų	Mokančių tik skaityti	Mokančių tik skaityti ir rašyti, bet mokyklos nelankiusių	Lankiusių pradžios mokyklą, bet jos nebaigusių	Baigusių pradžios mokyklą	Baigusių vidurinės mokyklos							Bendras skaitėnis
						I klasė	II klasė	III klasė	IV klasė	V klasė	VI klasė	VII klasė	
Lietuvių	-	-	19	23	60	2	8	5	5	-	1	4	127
Žydų	-	-	2	-	6	-	1	-	1	-	-	-	10
Lenkų	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Rusų	-	1	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	4
Iš viso:	-	1	22	24	68	2	9	5	6	-	1	4	142
%	-	0,7	15,5	16,9	48	1,4	6,3	3,5	4,2	-	0,7	2,8	

Sumažėjus įtampai, susijusiai su minimalaus išsilavinimo neturėjimu ir pastangomis jį suteikti tarnybos kariuomenėje metu, ryškiai pasireikšusiai I Nepriklausomybės dešimtmetyje, imta ieškoti galimybių gerinti bendrojo lavinimo procesą kariuomenėje.

Lietuvos karo mokyklos lektorius plk. lt. P. Tarasenko 1929-06-20 Vyriausiojo štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui atsiuntė raportą¹², kuriame siūlo parengti „Kareivių elementorių“. Prie raporto pridėti 3 lapų paaiškinimas, kodėl toks elementorius reikalingas. Pats tokio elementoriaus reikalingumas pagrindžiamas taip:

„Elementorius, skiriamas vaikų mokymui, visai netinka suaugusių analfabetų mokymui, o bendro pobūdžio elementorius ir visai netinka kariams. Būdamas pirma knyga, kuri bemoksliai rodo kelią į šviesą, kariškas elementorius turi jį šviesti kariškiai. Visam elementoriuje turi būti tiksliai pabrėžiamas kariškas auklėjimas, o kartu jis turi padėti ir

¹² Tarasenko P. Kareivių elementoriaus ir skaitymo knygos parengimo reikalu // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 108, l. 40.

specialiam kariškam mokymui. Tam turi būti panaudotos iliustracijos, taip pat skaitymo ir rašymo pratimai, nors jie būtų iš vieno žodžio bei vieno sakinio sudaryti.

Taip, pavyzdžiui, vietoje skaitymą apie „vyturiuko čiulbėjimą“, „katinėlį“ ar kitą kareiviams turėtų būti teikiami skaitymai iš kariškos aplinkos. Pavyzdžiui, „Jonas stovi sargyboje“, „Sargyboje rūkyti negalima“, bei skiriami kariškam auklėjimui „Lietuva mano Tėvynė“, „Tėvynę reikia ginti“, „Tėvynę gina kariai“ ir t. t.

Praktiškumo atžvilgiu toks elementorius turi būti sujungtas su kai kurių svarbiausių gramatikos taisyklių pažinimu¹³.

„Kareivio elementorius“, išleistas 1930 m. Lietuvos centriniame valstybės archyve (LCVA), yra jo korektūra, kuri leidžia apžvelgti šią knygą. Kaip ir mokykliniame elementoriuje, čia yra abėcėlinė dalis, nuosekliai puslapis po puslapio supažindinanti besimokantį su vis naujomis raidėmis, įtraukiant kiekvieną naują raidę į besimokančiojo „arsenalą“, verčianti skaityti žodžius, tekstus, kuriuose naujoji raidė vartojama su išmoktomis iki jos raidėmis, puslapio 2-oje pusėje pateikiama duotosios raidės rašytinė forma, besimokantieji turi išmokti rašyti konkrečią didžiąją ir mažąją raidę, taip pat rašyti ją žodžiuose su kitomis raidėmis. Antai 13 elementoriaus puslapis yra skirtas raidei Y, y. Puslapio viršuje – kario piešinys, iš abiejų pusių apsuptas didžiąja ir mažąja raide. Toliau – žodis „ka rys“ ir tekstas:

y ra	rū sys	kliū tys
y la	ry tas	sky rius
ty la	a kys	nak tys
ly nas	kar tys	pir tys

Dar toliau – ra ymo pavyzdys:

„Y, y. Yla. Karys“. Pabaigoje – tekstas: „Akis – akys. Naktis – naktys. Kartis – kartys. Tylus rytas. Kalnas status. Turim rimtai tarnauti. Pranas ir Antanas kariai. Pranas narsus karys. Antanas klusnus karys“¹⁴.

¹³ Ten pat // l. 41–42.

¹⁴ Tarasenska P. Kareivių elementorius. Korektūra // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 281, l. 187.

Antroji elementoriaus dalis skirta poabėcėliniam skaitymui. Tai – laipsniškai sudėtingėjantys straipsneliai, eilėraščiai, pratinantys besimokantį skaityti ir suvokti tai, ką skaito. Minėtame rašte P. Tarasenka gana tiksliai apibrėžia tokių straipsnių, pateiktų „Kareivio elementoriuje“, paskirtį tiek karinės pedagogikos, tiek skaitymo mokymo daktikos prasme:

„Skaitymo straipsniai turi supažindinti karį su kario prievolėmis, su pareigomis ir suteikti žinių pažinimui įvairių specialių kariškų dalykų.

Skaitymo knygoje todėl turi būti straipsniai:

a) iš Lietuvos istorijos, bet tik tokie, kurie kartu su istoriškų faktų pastebėjimu pažymėtų karišką lietuvių tautos atsparumą ir tuo keltų pas kareivius mintis dėl jų prievolių kilnumo;

b) straipsniai iš Lietuvos geografijos turi ne tik supažindinti kareivius su savo kraštu, bet ir kelti jų meilę savo Tėvynei ir jos gynimo reikalą;

c) straipsniai iš Lietuvos karių gyvenimo tik tokie, kurie pabrėžia ypatingus kario privalumus;

d) straipsniai, kurie mokytų karį jo tarnybai;

e) gramatiški pratimai.

Taip sutvarkyta skaitymo knyga pavaduotų visą eilę dabar vartojamus skaitymui ir supažindinimui su Lietuvos istorija, geografija ir gramatika vadovėlius ir todėl praktišku atžvilgiu būtų labai patogi ir kainotų daug pigiau negu dabar kainoja visi vartojami tam tikslui vadovėliai¹⁵.

Viską P. Tarasenka realizuoja abėcėliniam skaitymui pateikdamas straipsnelius: „Tėvyne“, „Lietuvių tauta“, „Gimtoji kalba“, „Lietuvos valstybė“, „Nepriklausomybės karas“, „Pirmosios mūsų kariuomenės aukos“, „Karžygiai kareivis Lukšys ir karininkas Juozapavičius“, „Mes dar pasijuoksim“ (apie Vilniaus atvadavimą), „Klaipėdos atvadavimas“, „Laisvės sargyboje“, „Kas yra karys“, „Naujokų ėmimo komisijoj“, „Įsa-

---

¹⁵ Tarasenka P. Kareivių elementoriaus ir skaitymo knygos parengimo reikalu // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 108, l. 42.

kymas“, „Kario garbė“, „Narsuoliai“, „Karių draugiškumas“, „Pasiaukojimas“, „Drausmė“, „Vyties kryžiaus karžygiai“, „Pulko vėliava“, „Pirmoji tarnyba“, „Gavo šautuvus“, „Pirmas šaudymas“, „Saugokim karišką turtą“, „Simas sargyboje“, „Žvalgai eina“, „Puolimas“, „Budrūs lauko sargybiniai“, „Mūsų kariuomenė“, „Vilnius – mūsų sąžinė“, „Spalių devintoji“, „Vilniaus lietuvaičių balsas“. Prozos straipsneliai kaitaliojasi su eilėraštukais ir dainelėmis „Lietuva“, „Lietuvos giesmė“, „Savanorio daina“, „Į karą“, „Dainelė“, „Kareivi!“ „Lietuvos gynėjai“, „Pirmyn į kovą!“ „Lietuvos kariai“, „Šautuvėlis“, „Nebijau“, „Nešk, žirgeli!“ „Mes be Vilniaus nenurimsim“, „Komandos belaukiant“, „Mūsų širdys Vilnium plaka“. Taigi mokant skaityti ir rašyti karys buvo auklėjamas ir kaip pilietis, ir kaip karys.

Suprantama, kad „Kareivių elementoriaus“ būtinumą, jo sandarą, didaktinę ir hodegetinę sandarą plk. lt. P. Tarasenko pagrindė savąja pedagogine patirtimi – prieš I Pasaulinį karą jis buvo mokytojas, Nepriklausomoje Lietuvoje dėstė Karo mokykloje.

Imta rūpintis ir jaunesniųjų vadų bendrojo išsilavinimo kėlimu. Į karines dalis 1929 m. pradžioje buvo išsiųstas atitinkamas Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas, į kurį plūstelėjo atsakymų srautas iš kariuomenės dalių. Vienas gana dažnas atsakymas – 1929 m. kovo mėn. 11 d. raštas Nr. 664 iš Vilkaviškyje stovėjusio IV-to artilerijos pulko vado:

„Į š. m. raštą 47875 nr. Pranešu, kad pulke liktiniams puskarininkiams kursai vidurinės mokyklos kurso programos ribose greitai laiku manoma įsteigti. Pulke liktinių puskarininkų norinčių tuos kursus lankyti susidarys apie 25 žmonės. Bus sudaryta iš karto dvi grupės, kuriems būtų reikalinga šie vadovėliai:

1. Lietuvių geografija Biržiškos
2. Aritmetikos teorija Smetonos
3. Algebra I d. ik nio
4. Mūsų raštų istorija
5. Lietuvos dainų literatūros istorija
6. Lietuvos rašybos vadovėlis Liudo Giros
7. Literatūros teorija Bizausko

8. Gramatika Jablonskio
9. Lietuvos geografija Klimo
10. Literatūros istorija Zajančkausko
11. Lietuvių tautos istorija Matulaičio
12. Visuotinė istorija Untulio
13. Naujų amžių istorija Totoraičio
14. Lietuvių kalbos sintaksė
15. Skaitymai vokiečių kalbos I d. Berg¹⁶.

Liktinių puskarininkių rengimas įgyti išsilavinimą progimnazijos lygiu buvo organizuotas visose dalyse ir jau 1932 m. kariuomenės štabas kreipėsi į Švietimo ministeriją tokio įdomaus turinio raštu:

„Mūsų kariuomenės pradžią sudarė savanoriai. Stojant kariuomenėn iš savanorių nebuvo reikalaujama jokio mokslo cenzo – by tik jis būtų pasiryžęs ginti tėvynę nuo priešų. Daugelis iš mažai raštingų arba visai nemokėjusių rašyti savanorių kovų laukuose atsižymėjo narsumu, sumanumu ir kitais geram kariui būtiniais privalumais ir už tai buvo pakelti į puskarininkio laipsnį. Kiek aprimus kovų audroms, kariuomenėje buvo imtasi švietimo darbo. Mokėsi ne tik eiliniai, bet ir mažai raštingi puskarininkiai. Daugumas jų per trumpą laiką išėjo ne mažiau kaip pradžios mokyklos kursą. Tokie prityrę puskarininkiai, aišku, kariuomenės kadruose buvo labai pageidaujami ir, jiems prašant, paliekami tolimesnėje karo tarnyboje.

Sparčiais žingsniais besiplečiant šių dienų karo mokslui pasirodė, kad menkai intelektualiai pasiruošęs kadras nesugeba suvirškinti visų jam teikiamų žinių ir eiti kartu su karo mokslo reikalavimais. Atsirado būtino reikalo praplėsti puskarininkių protinį akiratį¹⁷.

Toliau rašte nurodoma, kad kariuomenės dalyse buvo įsteigti specialūs kursai, kuriuose laipsniškai buvo išeinama I, II, III ir IV klasės vidurinės mokyklos programa. Kursuose dėstė dalių karininkai ir tokiau

¹⁶ IV artilerijos pulko vado raštas Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriui (1929-03-11, Nr. 664) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 114, l. 641.

¹⁷ Kariuomenės štabo administracijos valdybos viršininko raštas švietimo ministerijai (1932-12-31, Nr. 317) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 153, l. 76–77.

būdu nei kursantams, nei valstybei jie beveik nieko nekainavo, o abipusės naudos davė labai daug.

Tačiaubaigus bet kurios klasės programą ir kursantai, ir kariuomenės dalys norėjo patikrinti, kokia padaryta pažanga. Patikrinimas turėjo didesnės svarbos patiems kursantams negu kariuomenės daliai, nes tuo metu puskarininkis, kai jam sukakdavo 35 metai, o viršilai – 40 metų, jau turėjo išeiti į atsargą ir ieškoti sau pragyvenimo šaltinių civiliniame gyvenime. Tad labai svarbu buvo tokiam žmogui turėti apie įgytojo mokslo cenzą oficialų pažymėjimą, kuris galėjo duoti jam galimybes gauti atitinkamą jo įgytam mokslo cenzui tarnybą.

Ra te nurodoma, kad, norint gauti mokslo cenzo pažymėjimą, reikia laikyti egzaminus prie Švietimo ministerijos egzaminų komisijos. Be kitų išlaidų, reikia sumokėti 25 litus vien už egzaminus. Tokia našta gaunantiems menkutę algą puskarininkiams buvo nepakeliama. Kariuomenės dalys taip pat už juos negalėjo sumokėti, nes neturėjo tam tikslui skirtų lėšų. Todėl Švietimo ministerija buvo prašoma pakeisti cenzo įgijimo egzaminų procedūrą ta prasme, kad bent iki III-ios klasės imtinai pažymėjimai apie mokslo cenzą būtų išduodami komisijos sprendimu, susidedančios tik iš vieno Švietimo ministerijos atstovo (pirmininko) ir kelių Krašto apsaugos ministerijos atstovų (komisijos narių), o, be to, pažymėjimai būtų ar visai neapmokami, ar išduodami už minimalų mokesį. Raštą pasirašė kariuomenės štabo Administracijos valdybos viršininkas plk. J. Mačiulaitis ir to paties štabo Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas plk. J. Šarauskas.

Tiesa, Švietimo ministerija su visais reikalavimais nesutiko, tačiau davė išsamų atsakymą ir išreiškė pritarimą iniciatyvai. Pranešant rašoma, kad jei Vyriausiojo štabo rašte minimi puskarininkiai nepajėgtų sumokėti už egzaminus Valstybės egzaminų komisijoje, jie galėtų tuos egzaminus laikyti eksternu bet kurioje valdžios gimnazijoje ar vidurinėje mokykloje. Mokykla, kurioje kariai laikytų egzaminus, galėtų juos atleisti nuo mokesčio¹⁸. Raštą pasirašė III (viduriniojo ir aukštesniojo

---

¹⁸ Švietimo ministerijos III departamento direktoriaus raštas krašto apsaugos ministerijos vyriausiajam tabui (1933-01-11, Nr.296) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 153, l. 78.

mokslo) departamento direktorius A. Daniliauskas ir ministerijos referentas V. Kasakaitis. Problemos buvo išspręstos, liktinių puskarininkių mokymas sėkmingai vyko, vėliau jiems padėdamas įsitvirtinti civiliniame gyvenime.

Greta vadovėlių, kitų mokymo priemonių Spaudos ir švietimo skyrius rūpinosi ir naujai pagamintomis, efektyviomis vaizdinėmis priemonėmis. Štai ištrauka iš skyriaus viršininko raporto Nr. 31261 (1932-11-24) vyr. tabo Administracijos valdybos viršininkui:

„Studijuojas Italijoje dailiąją architektūrą pil. Kazys Urbas pasisiūlė pagaminti meniškų parodomuosius, reprezentacinius XVI–XVII amžiaus stiliaus Lietuvos žemėlapius, kokių ir dabar esama Vakarų Europos valstybėse (Italijoje, Olandijoje ir kt.) <...>.

Tokie žemėlapiai būtų labai naudingi kariuomenei ir mokykloms, nes jie vaizdžiai parodytų, kaip Lietuva, Didžiųjų kunigaikščių valdoma, iš eilės stiprėjo ir augo ir kaip, susirišus unija su lenkais, jos galybė pradėjo gesti ir pagaliau dėl per daug didelės svetimos įtakos visiškai buvo nustojusi nepriklausomybės. Dėstant tėvynės pažinimo pamokas, toks žemėlapis daug, daugiau padėtų klausytojams dalyke susiorientuoti, negu keletas perskaitytų tomų. Be to, viso, žemėlapis būtų ir tikrai menišku papuošalu skaityklų, klubų, klasių, kabinetų ir kitokių tarnybinių bei kultūrinių patalpų.

Tokių žemėlapių mano užsakyti švietimo, susisiekimo ir užsienių reikalų ministerijos. Kariuomenei jų reikėtų, jei tik užsakyti kar. dalių padaliniams (kuopoms, eskadronams, baterijoms ir kt.) 189 štukų¹⁹.

Spaudos ir švietimo skyrius nesitenkindavo susirašinėjimu su dalimis, bet ir kontroliuodavo jų darbą. Įdomus šia prasme yra dokumentas, parengtas šio skyriaus darbuotojo plk. ltn. S. Kuizino raportas skyriaus viršininkui:

„Tamstai įsakius š. m. gruodžio mėn. 16 d. nuvykau į d-ro J. Basanavičiaus vardo karo ligoninę patikrinti kareivių švietimo ir kultūrinimo darbo. Paaikškinimus davė ligoninės švietimo vadovas kun. Saba-

---

¹⁹ Kariuomenės štabo švietimo ir kultūros skyriaus viršininko raportas administracijos valdybos viršininkui // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 138, l. 386.

liauskas ir radijo prižiūrėtojas, gyd. majoras Matulionis“²⁰.

Raporto turinys buvo toks:

1. Pačioje ligoninėje rasta gražiai įrengta, patogiais baldais aprūpinta, gana erdvi ir šviesi skaitykla. Joje iš karto galėjo sutilpti apie 20 skaitytojų. Skaitykloje buvo komplektai visų laikraščių ir žurnalų, kuriuos, kaip ir kitoms kariuomenės dalims, prenumeravo Spaudos ir švietimo skyrius. Be jų, dar ligoninės skaityklai papildomai buvo prenumeruojami „Naujas žodis“, „Bendras darbas“, „Mūsų Vilnius“, „Kosmos“, „Vapsva“, „Židinys“ ir „Vairas“ (po 1 egz.). „Lietuvos aidą“, „Kari“, „Trimitą“, „Mūsų rytojų“ ir „Ūkininko patarėją“ gaudavo ir gulį palatose ligoniai, kurie dėl kokių nors priežasčių skaityklos lankyti negalėjo.

2. Švietimo pamokų pačioj ligoninėje nebuvo ir suprantama, kad jų ir negalėjo būti. Paskaitų taip pat tais metais nebuvo. Tiesa, paskaitos galėjo būti ruošiamos, jei būtų buvusi atitinkama patalpa. Tačiau paskaitoms ruošti galėjo būti panaudotas ir kitas modernus būdas, tai yra skaityti jas per radiją. Šiam tikslui reikėjo prie radijo imtuvo įrengti mikrofoną. Tada būtų buvę galima ne tik ruošti karines paskaitas, bet ir paskaityti silpniesiems sveikatos ir išsimokslinimo atžvilgiu ligoniams laikraščių naujienas.

3. Sanitarijos puskarininkių mokykloje švietimo pamokų nebuvo, nes į ją tuomet buvo priimami tik baigę bent pradžios mokyklos kursą, o ligoninėje puskarininkiai buvo net ir su 7 klasių cenzu. Tik jų kultūrinimo tikslu siūlyta jiems ruošti paskaitas, pritaikytas jų išsilavinimo lygiui.

4. Sargybos komandoje švietimo pamokos vykdavo kasdien po 1 valandą. Bet čia švietimo darbo sąlygos buvo labai sunkios. Kasdien pusė komandos išeidavo į sargybą. Likusioji pusė turėjo nemažai ūkio darbų. Tad nuvargę kareiviai tik kas antrą dieną galėjo būti pamokose. Komanda buvo surinkta iš įvairių kariuomenės dalių. Aišku, kad dalys stengėsi atsikratyti pačių „sunkiausių“ savo kareivių. Daugelis kareivių beveik dar nekalbėjo lietuviškai ir buvo labai menko intelekto. Užkla-

---

²⁰ Plk. lttn. S. Kuizino raportas spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui (1932-12-17, Nr. 21) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 138, l. 358-359.

sus, kada buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė, iš 12 kareivių tik vienas teatsakė, kad „16 vasario 1919 metais“. Į klausimą, kas buvo Kęstutis, nė vienas neatsakė. Į klausimą, kas buvo J. Basanavičius, tik vienas atsakė, kad tai buvęs daktaras. Paklausus, kuo jis garsus ir brangus Lietuvai, gautas atsakymas, kad jis pastatė karo ligoninę ir yra jos šefas. Tad pasiūlyta daugiau kreipti dėmesio ir sustiprinti tėvynės pažinimo pamokas, kiek galima populiariau jas aiškinti.

Radijo kariuomenėje buvo ne vien klausomasi. Labai greitai buvo suvokta, kad radiją galima kryptingai panaudoti kariams auklėti ir lavinti. Štai 1928-10-21 per Lietuvos radiją įvyko 2 valandų Kauno įgulos karių literatūros bei muzikos vakaras–koncertas. Savo literatūrinius kūrinčius skaitė husaras Juozas Žengė ir jaunesnysis puskarininkis Liudas Dovydenas (vėliau – žinomi rašytojai), taip pat vyresnieji puskarininkiai St. Butkus, L. Kvašys, B. Rumša ir viršila J. Margenis. Dainavo Ryšių bataliono mokomosios kuopos kareivių choras bei solistai jaunesnysis puskarininkis L. Sakelis ir viršila K. Ilgūnas, grojo Aviacijos dalinio kareivių styginis ir karo invalidų kanklių orkestrai²¹.

Vėliau kas savaitę imti organizuoti kariuomenės radijo pusvalandžiai. Štai 1932-07-04 19³⁰ val. per Lietuvos radiją transliuotame pusvalandyje plk. J. Šarauskas kalbėjo apie Klaipėdos krašto istorinių vietovių lankymą, o plk. ltn. J. Laurinaičio pasisakymo tema – „Kaip vokiečiai kenkė Lietuvai atgyti (Liudendorfo ir Ercbergerio atsiminimai)“²². Po poros savaitžių transliuotame radijo pusvalandyje skaityti 1932 m. „Kario“ Nr. 29 išspausdinti „Laiškai iš poligono“ (7 min), o 23 min. grojo DLK Algirdo II–jo pėstininkų pulko orkestras, atlikdamas maršą „Vyčio Kryžiaus kavalierius“, lietuvišką popuri „Kanklės“ ir kūrinį „Kautynių sapnas“²³. Tokių duomenų archyvuose yra labai daug.

Vyriausiojo kariuomenės štabo Spaudos ir švietimo skyrius rūpinosi ir dar viena radiotechnikos panaudojimo sritimi:

---

²¹ Kauno įgulos karių literatūros bei muzikos koncerto per Lietuvos radiją programa (1928-10-21) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 101, l. 248.

²² Kariuomenės radijo pusvalandžio programa (1932-07-04) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 143, l. 39.

²³ Kariuomenės radijo pusvalandžio programa (1932-07-18) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 143, l. 40.

„Įvairių tautos ir kariuomenės švenčių ir iškilmių proga Tautos Vadas, aukštoji kariuomenės vadovybė ir kiti valdžios atstovai paprastai sako prakalbas. Kad prakalbas galėtų girdėti didesnis klausytojų skaičius, jau metų eilė kaip praktikuojama prakalbų vietoje statyti sustiprintojus (garsiakalbius). Iki šiol garsiakalbių įrengimu rūpinosi paštu valdyba, tačiau jai ne visada tas darbas pilnai sekdavosi: tai ne visiems klausytojams prakalbos vienodai gerai būdavo girdimos, tai pasitaikydavo kliudąs gerai girdėti garsų susidvejinimas“²⁴.

Pristatydamas šiam reikalui sutvarkyti karo technikos štabo radijo kabineto vedėjo paruoštą projektą, rašto autorius prašė tarpininkavimo, kad būtų įgytas vienas garsiakalbių kombinuotas įrengimas, tinkąs tiek lauko sąlygose, tai yra su nuosava elektros energija, tiek ir įjungimui į esančią mieste elektros srovę. Šis įrengimas turėjo būti perduotas ryšių batalionui, kuris, turėdamas pakankamai reikalingų specialistų, greitai ir tiksliai galėjo reikiamoje vietoje ir reikiamu laiku pastatyti garsiakalbius. Tokiu įrengimu buvo siūloma naudotis per įvairias iškilmes prie Karo muziejaus, Petro Vileišio aikštėje, poligone, manevruose ir t. t.

Tai citata ir pasiūlymai iš Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko plk. J. Šarausko raporto vyriausiojo štabo administracijos viršininkui. Prie raporto buvo pridėtas aiškinamasis radijo kabineto raštas²⁵, kuriamė aiškinamos techninės garsiakalbių įrengimo ir vartojimo sąlygos: akustinė galia – įmanoma gerą girdimumą užtikrinti 0,5 km² plote, kaina – 6,5–8,5 tūkst. litų. Raštas vizuotas „Pritariu“.

Ikikarinėje Lietuvoje svarbi ekonomikos šaka buvo žemės ūkis. Kariuomenės vadovybė tai suprato ir laikė reikalinga karius, atėjusius tarnauti į kariuomenę iš kaimo, šviesti per agronomijos paskaitas.

Gen. t. plk. lt. J. Kibirkštis, l. e. karo mokslo valdybos viršininko pareigas, savo rašute Žemės ūkio rūmų valdybai prašo kas antrą savaitę kiekvienos Kaune dislokuotos dalies kariams skaityti paskaitas iš žė-

---

²⁴ Vyriausiojo štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininko raportas administracijos valdybos viršininkui (1934-02-02, Nr. 18689) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 168, l. 452.

²⁵ Ten pat // l. 453.

mės ūkio srities (1929 m.)²⁶. O toje pačioje byloje randame tų paskaitų tvarkaraštį²⁷. Paskaitas kariams skaitė agronomai J. Šidlauskas („Pievų pagerinimas“, „Apie šakniavaisius“), J. Ardickas („Gyvulių ūkis“, „Pieno ūkis“), M. Viktorauskas („Paukščių ūkis“), J. Strazdas („Apie sodų priežiūrą“). LCVA saugomuose dokumentuose matome, kad ši paskaitų tematika buvo labai aktuali. Štai 1930 m. vasario 27 d. raštu Nr. 50064 Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas J. Šarauskas Ryšių bataliono vadui pranešė, kad kovo–balandžio mėnesiais (kas savaitę) žemės ūkio rūmų agronomai skaitys tokias paskaitas: „Paukščių ūkis“ (agr. K. Čikotas), „Karvių ūkis“ (agr. J. Masiulis), „Ganyklų ir pievų įrengimas“ (agr. J. Šidlauskas), „Smulkiųjų ūkio šakų reikšmė“ (agr. M. Viktorauskas), „Linų kultūra ir apdirbimas“ (agr. J. Gudjurgis)²⁸.

Panašių raštų yra ištisos bylos. Todėl galime tvirtinti, kad Lietuvos kariuomenė įnešė svarų indėlį į Lietuvos žemės ūkio kultūros kėlimą ir jo laimėjimus, kurie antrajame nepriklausomybės dešimtmetyje jau buvo gana ženklūs.

Pažintinės ekskursijos – svarbi žmonių mokymo, auklėjimo ir lavinimo priemonė. Tai suprato Spaudos ir švietimo skyrius bei visokeriopai skatino šią veiklos sritį kariuomenės dalyse. Antai 1930 m. birželio 27–29 d. garlaiviu Kauno įgulos kariai vyko į Nidą, Juodkrantę, Klaipėdą ir Palangą²⁹.

1933 m. rugšėjo 1 d. rašte II pėstininkų divizijos vadui Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas plk. J. Šarauskas nurodo, kad skyrius imasi organizuoti ekskursijas kariams, kurie tarnauja dalyse, dislokuotose provincijoje, į Kauną, taip pat į Lietuvos pajūrį, į kurį irgi vykstama garlaiviu. „Pakeliui būtų sustojama Veliuonoje, Raudonėje, Jurbarke, Rambyne, Rusnėje, Nidoje, Juodkrantėje ir Klaipėdoje“, – rašoma raš-

---

²⁶ Karo mokslo valdybos viršininko raštas žemės ūkio rūmų valdybai (1929-01-12, Nr. 42) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 114, l. 66.

²⁷ 1929 m. Žemės ūkio rūmų paskaitų tvarkaraštis Kauno įgulos kariams // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 114, l. 70.

²⁸ Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko raštas Ryšių bataliono vadui (1930-02-27, Nr. 50064) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 122, l. 123.

²⁹ Kariuomenės štabo administracijos valdybos viršininko raštas Plentų ir vandens kelių direktoriui (1930-06-20, Nr. 31790) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 130, l. 135.

te³⁰. Vėliau šiame rašte pabrėžiama, kad „kiekvienos dalies ekskursi-
ninkams vadovauti turėtų būti paskirtas karininkas, bendrasis ekskur-
sijos vadovavimas bus pavestas Spaudos ir švietimo skyriaus paskirtam
karininkui. Būtų gerai, kad su ekskursija vyktų ir vienas orkestras (nors
ir nepilnos sudėties)“³¹. Taigi rūpintasi ir tinkamu metodiniu–pedago-
giniu vadovavimu ekskursijai, ir pramogine jos puse. Beje, įdomūs šia
prasme garsaus Klaipėdos krašto lietuvių veikėjo A. Lymanto memua-
rai. Jis apie matytą ekskursiją 1938 m. rugpjūčio 7 d. Bitėnuose, Lietu-
vos atgimimo vieno iš šauklių Martyno Jankaus, šventusio tada 80–me-
tį, sodyboje taip rašė: „Netikėtai į sodybą su orkestru įžygiavo ir išsiri-
kiavo 500 karių ekskursija, vedama mjr. Narušio. Keliaudama į Nidą
Nemunu pro Bitėnus, ji sustojo jubiliamo pasveikinti. Martynas Jankus
pasisveikino su kariais ir tarė jiems trumpą žodį. Tada ekskursijos va-
dovybė įteikė jubiliatui skulptūrą „Sėjėjas“, kad primintų, jog ir jis sėjo
mūsų tautai gerą grūdą, kuris buvo toks vaisingas, kad tauta atbudo ir
išsikovojo laisvę.“³².

Į Spaudos ir švietimo skyrių su savo pasiūlymais kreipdavosi įvai-
rios draugijos, suprasdamos, kad jų veikla gali dominti kareivius, kurie,
atlikę tarnybą, gali būti šių draugijų idėjų realizuotojais bei propaguo-
tojais. Antai 1932 m. rugsėjo 27 d. į Spaudos ir švietimo skyriaus virši-
ninką kreipėsi lietuvių Prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų są-
jungos centro valdyba, primindama, kad tarp aktualių atgimusios Lie-
tuvos atstatymo rūpesčių svarbią vietą užima lietuviškojo verslo plėtros
klausimai, ir siūlė prenumeruoti sąjungos savaitraštį „Verslą“ visoms
kariuomenės bibliotekoms³³.

Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkas ant šio rašto uždėjo rezo-
liuciją:

---

³⁰ Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininko raštas II pėstininkų
divizijos vadui (1933-09-01, Nr. 29614) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 153, l. 181.

³¹ Ten pat // l. 182.

³² Lymantas A. Man knietėjo pasakyti, kas gulėjo ant širdies. V., 2001, p. 175.

³³ Lietuvių prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų sąjungos Centro valdybos
raštas kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriui (1932-09-27) // LCVA, f. 929,
ap. 6, b. 138, l. 438.

„Užsakyti po 1 (viena) egz. į kariuomenės dalių kareivių skaityklas“³⁴.

Kasmet į skyrių kreipdavosi ir Lietuvių katalikų blaivybės draugijos centro valdyba. Štai tipiškas jos kreipimosi (1933-01-03) pavyzdys:

„Kariuomenė yra <...> ir lavinimo ir auklėjimo įstaiga. Kariuomenėj kaip tik yra sveikiausias ir energingiausias mūsų tautos jaunimas <...>.

Šiuo laiku didžiausia mūsų krašto yda yra žmonių girtuokliavimas. Tikėdamiesi šviesesnio ir blaivesnio rytojaus, pirmoj eilėj turime atitinkamai nuteikti – paruošti jaunuomenę.

Nuo sausio mėn. 29 d. ligi vasario mėn. 5 d. yra šių metų žiemos blaivybės savaitė, todėl prašome tuo laiku paraginti kariuomenės dalis blaivybės savaitę atitinkamai paminėti ruošiant priešalkoliškas paskaitas paįvairinant priešalkoliškais paveikslais <...>.

Jei kur truktų paskaitininkų, stengsimės padėti surasti“³⁵.

Ra tas irgi vizuotas rezoliucija „Vykdyti“.

Išnaudotos ir kino galimybės. Kareiviams buvo organizuojami ne tik kino seansai, bet kurti ir specialūs propagandiniai dokumentiniai filmai apie kariuomenę. Įdomus šia prasme yra aktas:

„1930 – Vytauto Didžiojo – m. rugsėjo m. 20 d., Kaunas. Vyriausiojo štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininko įsakymu paskirtoji komisija: pirm. – pulk. leit. Laurinaitis, nariai vyr. št. rikiuotės skyriaus pulk. leit. Musteikis, 2-jo pėst. D. L. K. Algirdo pulko kpt. Ališauskas, aviacijos kpt. Jablonskis /kviestas valst. kontr. atstovas neatvyko/ – šių metų rugsėjo mėn. 19 d. kinematografe „Metropolitain“ tikrino Izaoko Kaco padarytą „Kario“ ir „Mūsų Žinyno“ reklaminę filmą ir rado:

1. Filma užsakyta spaudos ir švietimo skyriaus krašto apsaugos ministerio ir valstybės kontrolieriaus sutikimu;

2. Menkomis mūsų kinotechnikos sąlygomis filma padaryta tinkamai, jos scenarijus turi ne tik reklaminio bet ir auklėjimo pobūdžio.

---

³⁴ Ten pat // l. 438.

³⁵ Lietuvių katalikų blaivybės draugijos Centro valdybos raštas Karo mokslo valdybai (1933-01-09, Nr. 19) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 153, l. 42.

Todėl nutarėme:

1. Filmą priimti ir prašyti vyresnybės leisti tą filmą demonstruoti Lietuvos kinematografuose

2. Atlyginti Izaokui Kacui, kaip sutarta, po 6 litus už filmo 335 metrus i viso du tūkstančius dešimtis litų/2.010 lt./³⁶.

Izaokas Kacas įsipareigojo nuo 1930 m. rugsėjo mėn. 23 d. iki 1931 m. rugsėjo mėn. 23 d. šį filmą demonstruoti be jokio atlyginimo visuose Lietuvoje esančiuose kino teatruose³⁷.

Bendradarbiauta ir su JAV lietuvių spauda. Antai 1936 m. spalio 2 d. rašte JAV lietuvių laikraščio „Dirvos“ redaktoriui K. S. Karpiui neįskaitomai pasirašęs majoras, Spaudos ir švietimo skyriaus bendradarbis, rašė:

„Atsiliepdamas į Tamstos malonų kvietimą bendradarbiauti Tamstos gražiai redaguojamoje „Dirvoje“, turiu garbės padėkoti Tamstai už tokį kvietimą ir prisižadau, kiek tik leis laikas ir aplinkybės, kiekviena galima proga rašysiu į Tamstos redaguojamą „Dirvą“ ir siūsiu turimų vaizdų – klišių iš kariuomenės gyvenimo“³⁸.

Užsimezgęs vaisingas bendradarbiavimas tęsėsi. Antai 1937 m. balandžio 20 d. į „Kardo“ redaktorių kreipėsi l. e. skyriaus viršininko plk. ltn. V. Steponaitis:

„Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyrius yra užmezgęs ryšius su Amerikos lietuvių spauda, kuriai nuolat siunčiama klišių iš Lietuvos gyvenimo ir atitinkamų rašinių. Tuo būdu yra vedama graži propaganda tarp mūsų užjūrio lietuvių.

Spaudos ir švietimo skyrius neturėdamas atitinkamų klišių, kurias galėtų pasiūsti Amerikos Lietuvių spaudai, turi garbės prašyti Tamstą neatsisakyti išduoti čia pridedamas 5 klišes: 1) 1936 m. visuomenės su kariuomene susiartinimo šventės iškilmės, 2) rugsėjo mėn. 8 d. iškilmės, 3) 1936 m. aviacijos šventė, 4) 1936 m. rugsėjo mėn. 8 d. iškilmės

---

³⁶ Filmo priėmimo aktas (1930-09-20) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 122, l. 458.

³⁷ Izaoko Kaco pasižadėjimas demonstruoti filmą (1930-09-24) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 122, l. 457.

³⁸ Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas „Dirvos“ redaktoriui (1936-10-02) // LCVA, F. 929, ap. 6, b. 192, l. 73.

poligone, 5) raitininkų sporto šventė poligone, kurios atrodo, kad „Kardo“ nebus reikalingos“³⁹.

Spaudos ir švietimo skyrius stengėsi, kad tinkamai būtų įvertinti, pagerbti nusipelnę Lietuvos kultūrai žmonės.

Labai įdomus šia prasme yra skyriaus viršininko raštas Švietimo ministerijos Kultūros departamento direktoriui (1936-02-07, Nr. 15442) apie rašytoją Eugenijų Škliarą (1894–1941):

„Iš Lietuvos rašytojų – nelietuvių Eugenijus ŠKLIARAS, mūsų kariuomenės atsargos karininkas užima mūsų tautinių mažumų spaudoje ypatingą poziciją. Tai žmogus, kuris siela ir kūnu yra atsidavęs Lietuvai, kuriam brangi yra mūsų šalies garbė ir gerovė <...>.

Periodiniuose jo redaguotose, kaip antai: „Baltyisky Almanach“, „Naše Echo“ ir pagaliau, „Litovskij Kurjer“ E. Škliaras visada stengėsi (ir tokią pat liniją tęsia ir toliau) pastatyti Lietuvą į atitinkamą garbingą vietą kituose kraštuose, kur jo leidiniai gaunami <...>.

Pažymėtas jo patriotizmas Červonkos paminklo atidengimo metu. Tuomet „Lit. Kurjer“ davė ypač daug medžiagos apie paminklo atidengimą ir įdėjo nemokamai didžiausius skelbimus <...>.

Gražus atsargos karininko E. Škliaro pasiryžimas ištikimais tarnauti savo Tėvynei, jo kuklumas ir nuolatinės simpatijos kariuomenei, kariams ir visai valstybei, verčia mane kreiptis į Tamstą, Pone Direktoriau, <...> atkreipti dėmesio į E. Škliaro nuopelnus ir atitinkamai juos įvertinti <...>“⁴⁰.

Prašyta tarpininkavimo p. Eugenijų Škliarą Vasario 16-osios šventės proga apdovanoti 4 laipsnio Gedimino ordinu.

Taigi visa ši veikla liudija apie įvairiapusį Spaudos ir švietimo skyriaus bendradarbiavimą su visuomene.

Kasmet (1920–1940 m.) leistas ir „Kario kalendorius“. Antai 1930 m., Vytauto Didžiojo metais, projektuotas ir i leistas kalendorius, ku-

---

³⁹ Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas „Kardo“ redaktoriui (1937-04-20, Nr. 14612) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 192, l. 72.

⁴⁰ Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas Švietimo ministerijos Kultūros departamento direktoriui (1936-02-07, Nr. 15442) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 197, l. 41.

rio pradžioje buvo įdėti Respublikos Prezidento A. Smetonos ir DLK Vytauto portretai. Kaip ir kiekviename kalendoriuje, išskirtos katalikų ir valstybinės šventės, taip pat ir kitų tikybų karių šventės. Pažymėtos ir atskirų kariuomenės dalių jubiliejinės šventės. Specialus S. Zaskevičiaus straipsnis „Vytautas Didysis“ iliustruotas Vytauto laikų Lietuvos valstybės žemėlapiu. Trumpai aptarta Lietuvos valstybės konstitucija, Lietuvos kariuomenės bei šaulių sąjungos organizacija bei uniforma, pateikta nepriklausomybės kovų bei kariuomenės dalių trumpa istorija. Mjr. A. Katinskas aptarė karo tarnybos klausimus: kareivio tarnybos eigą, bendras karių pareigas, karių aprūpinimą, jų ir šaulių bei jų šeimų narių pensijas ir pašalpas, karių atostogas, drausmės taisyklės, Lietuvos ordinus ir medalius. Yra pamokomo pobūdžio rašinių: priedangų įrengimas, aviacija, higienos patarimai (gyd. mjr. A. Jurgelionis), pirmoji pagalba nelaimingų atsitikimų atveju (gyd. plk. lt. J. Žemgulys), Lietuvos teismų sutvarkymas (mjr. A. Urbelis). Pateikta daug statistinių žinių apie kitas valstybes, aptartos kaimyninių šalių kariuomenės (mjr. S. Raštikis). Daug žinių pateikta iš astronomijos, geografijos: Saulės sistema, Žemė, žemynai, vandenynai, Lietuva (plotas, apskritys, gyventojų skaičiaus statistika, miškai, aukštumos, ežerai, mokyklos ir t. t.). Yra informacijos apie draugijas, sportą, valstybines įstaigas ir t. t. Paibaigoje pateiktas Lietuvos žemėlapis⁴¹.

Tad ir kalendorius prasmingai ir tikslingai panaudotas karių švietimui bei auklėjimui.

Spaudos ir švietimo skyrius skrupulingai stengėsi reguliuoti kariuomenės dalių veiklą, skirtą pažymėti Lietuvos kariuomenės ir valstybės šventes, išsimintinas datas. Antai 1930 m. pr. visoms kariuomenės dalims išsiųstas tokio turinio raštas Nr. 49614:

„1919 m. vasario mėn. 7–9 d. įvyko pirmosios mūsų kariuomenės (Panevėžio sr. apsaugos ir Kėdainių sr. apsaugos būrių) kautynės su raudonarmiečiais, kurių metu ties Taučiūnų kaimu žuvo kareivis Povilas Lukšys. Tai buvo pirmoji mūsų nepriklausomybės auka kautynėse. Vasario mėn. 13 d. Alytuje žuvo pirmas Lietuvos karininkas Antanas

---

⁴¹ 1930 m. „Kario kalendoriaus“ projektas // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 117, l. 221.

Juozapavičius.

Todėl prašau neatsisakyti Tamstai pavestojė daly sakytomis dienomis, t. y. š. m. vasario mėn. 7–9 ir 13 d., kareivių švietimui skirtomis valandomis arba kitu tinkamu metu padaryti kareiviams paskaitas apie savanorio P. Lukšio ir karininko A. Juozapavičiaus žuvimo aplinkybes, pabrėžiant anų laikų ypatingai sunkias kovos sąlygas.

Kaipo medžiaga paskaitoms galima būtų pasinaudoti: 1) „16 Vasario“ Lietuvos Šaulių Sąjungos leidinys, 1929 m. 27 psl., 2) „Savanoris 1918–1929“ 20 psl., 3) P. Biržio „Karininkas Antanas Juozapavičius“, 4) Karolio Dineikos „Lietuvos karžygis Antanas Juozapavičius. Psichologiški bruožai“, 5) „Karo archyvas“ I kn. „Atsiminimas iš 1–mo pėstininkų pulko gyvenimo pirmomis dienomis“ ir 6) „Mūsų žinyno“ bei „Kario“ kai kuriais straipsniais⁴².

Labai įdomūs yra raštai, pasiūsti kariuomenės dalims, susiję su žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę kariams atminti paminklo statyba prie Karo muziejaus. Vieno jų, pasiūsto DLK Gedimino I pėstininkų pulko vadui, ištrauka:

„ . m. lapkričio mėn. 23 d. karo muziejaus sodnely prie žuvusiems dėl Lietuvos nepriklausomybės kariams paminklo bus įmūryti akmenis, atgabenti iš tų vietų, kuriose įvyko svarbiausios kautynės su įvairiais Lietuvos priešais ir kur žuvo pirmasis kareivis ir pirmasis karininkas (Kėdainiai, Alytus, Panevėžys, Radviliškis, Širvintai, Giedraičiai ir Klaipeėda).

Prašau Tamstos paliepmo pasiūsti vieną karininką į Širvintus ir Giedraičius, kad jis iš kovos laukų paimtų po vieną akmenį 10–15 cm diametro. Kalbamus akmenis su tam tikru aktu, kuriame turi būti pažymėta data ir vieta, iš kurios akmuo paimtas, šio akmens intencija ir parašai dalies vado, švietimo vadovo ir to karininko, kuris tą akmenį parinko, prašau įteikti karo muziejaus invalidui, kuris tuo reikalu komandiruojuamas į Ukmergę.

Be to, prašau Tamstos paliepmo padaryti 2–3 fotografines nuo-

---

⁴² Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas kariuomenės dalims (1930-02-, Nr. 49614) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 122, l. 80.

traukas (bendras vaizdas perspektyvoje) ir schemą (arba tiksliai pažymėti žemėlapy) tos vietos, iš kur paimtas akmuo, ir po 2 fotografijas su parašais antroje pusėje atsiųsti man“⁴³.

Kasmet, minint Lietuvos nepriklausomybės dieną – vasario 16-ją, visoms kariuomenės dalims buvo išsiunčiami smulkūs metodiniai nurodymai. Štai kas buvo juose rašoma 1932 m. vasario mėn. pradžioje.

Vasario mėn. 16 d. Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo sukaktį minint buvo pageidaujama kareiviams minėjamą organizuoti iškilminga tvarka.

Po pietų dalies vado nurodytu laiku ir nurodytoje vietoje (vienoje, o kur nesutelpa dviejose) turėjo susirinkti visi laisvi nuo tarnybos dalies kariai.

Vyties kryžiaus kavaliariams, savanoriams, kautynių dalyviams turėjo būti parengtos jiems skirtos garbės vietos.

Dalies vadas ar jo skirtas asmuo atvykęs trumpai turėjo pranešti apie šios šventės reikšmę. Paskaita turėjo būti pradėdama tautos himnu (orkestrui grojant ir visiems giedant).

Po to skirtas asmuo turėjo skaityti paskaitą maždaug pagal tokį planą:

I. KELIAS Į NEPRIKLAUSOMYBĘ

A. Priespaudos galdynė

1. Lenkų ir rusų vergijoje: a) baudžios žiaurumai; b) tautiškos sąmonės slopinimas, uždraudžiant lietuvišką spaudą ir mokyklas, atėjūnų pastangos brukti lietuviams per bažnyčias lenkybę ir rusinti per mokyklas.

2. Laisvės priešaušryje: a) sąmoningas tautos priešinimasis svetimoms įtakoms; b) atskirų šviesuolių (K. Donelaičio, D. Poškos, M. Valančiaus, S. Daukanto ir kt.) pastangos sužadinti

---

⁴³ Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas I pėstininkų DLK Gedinio pulko vadui (1930-11-19, Nr. 53896) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 122, l. 458.

lietuvių tautinę sąmonę ir sustiprinti jų tautinį atsparumą; c) „Aušros“, „Varpo“ ir knygnešių gadygnė ir pastangos atgauti lietuvišką spaudą; d) spaudos atgavimas; e) viltys ir pastangos iškovoti, jei nepasisektų pilną nepriklausomybę, tai bent autonomiją (1905 m.).

B. Pasaulinis karas

- 1. Rusų iš Lietuvos pasitraukimas:** a) rekvizicijos ir gyventojų iš tėviškės trėmimas; b) tremtinių vargai Rusijoje.
- 2. Vokiečių okupacija:** a) naujų okupantų rekvizicijos; b) vokiečių žiaurumai prilygstantys baudžios laikams.
- 3. Mūsų šviesuomenės veikimas Lietuvoje, Rusijoje ir kitose valstybėse:** a) pastangos padėti gyventojams ir užstoti juos prieš okupantų žiaurumus; b) nepriklausomybės minties brenimas ir Valstybės Tarybos įsikūrimas.

II. NEPRIKLAUSOMYBĖS ATGAVIMAS

A. Nepriklausomybės paskelbimas

(Čia prelegentas, visiems stovint, turėjo perskaityti patį Nepriklausomybės Akta)

- 1. Politinė Lietuvos padėtis Nepriklausomybės Akto paskelbimo metu:** a) Nepriklausomybės Akto paskelbimo apystovos; b) Valstybės Tarybos tolesni darbai.

Primenama, kad, kaip ir prieš karą, taip ir okupacijos metu, nepaisant visų sunkumų ir persekiojimų, nenuilstamai dirbo pirmasis ir dabartinis Lietuvos Respublikos Prezidentas A. Smetona, kuris anksčiau buvo Lietuvių Tautos tarybos, o paskui Lietuvos Valstybės tarybos pirmininkas.

Už Respublikos Prezidentą, Ginkluotųjų pajėgų aukščiausią viršininką, visi dalyviai turėjo sušukti triskart „valio“, orkestras groti Prezidento maršą.

B. Nepriklausomojo gyvenimo pirmosios dienos

1. Valstybinio aparato sudarymas: a) civilinės valdžios organizavimas centre ir periferijoje; b) okupantų trukdymai ir vokiečių galios žlugimas; c) kariuomenės organizavimo pradžia; d) vokiečių, lenkų ir bolševikų agentų kliudymai tai atlikti; e) vokiečių iš Lietuvos traukimas ir bolševikų su lenkais į ją skverbimasis; f) Vilniaus praradimas.

D. Nepriklausomybės karai

1. Kovos su Raudonąja armija ir bermontininkais: a) savanorių kvietimas ir kadrų mobilizavimas; b) pirmosios jaunos kariuomenės kovos; c) Raudonosios armijos pasitraukimas iš Lietuvos; d) Bermonto–Avalovo gaujų sunaikinimas ir jų pasitraukimas iš Lietuvos; e) taikos sutartis su Sovietų Rusija.

2. Kovos su lenkais: a) Sovietų Rusijos karas su Lenkija; b) Vilniaus atgavimas; c) mūsų kovos su lenkais ir derybos su jais Kalvarijoje ir Suvalkuose; d) klastingas Suvalkų sutarties sulaužymas ir Vilniaus praradimas; e) kovos ties Širvintas ir Giedraičiais; f) primestos paliaubos su lenkais.

Primenamas mūsų brolių karių nepaprastas pasiryžimas, pasiaukojimas ir aukos dėl Lietuvos nepriklausomybės. Paminimos pirmosios aukos: savanoris Povilas Lukšys, karininkas Antanas Juozapavičius ir savanoris Pranas Eimutis.

Visi dalyviai atsistojimu turėjo pagerbti ir, kur yra orkestras, turėjo būti grojamas gedulingas maršas.

III. DABARTINIAI TAUTOS TRO KIMAI IR SIEKIMAI

A. Valstybės vidinio atsparumo ir išorinio saugumo stiprinimas

1. Šalies ekonominio atsparumo kėlimas: a) žemės ūkio kėlimas ir pramonės ugdymas; b) tautos švietimas ir kultūrinimas.

2. I orinio saugumo stiprinimas: a) tautiškosios vyriausybės pastangos pasiekti visiškos tautos vienybę, suburti jos visas medžiagines, protines ir moralines pajėgas į vieną troškimą ir pasiryžimą – ne tik išlaikyti nepriklausomybę, bet ir suvienyti visas Lietuvos dalis į vieną nepriklausomą Lietuvos valstybę. Šio tikslo siekdama vyriausybė, be kultūrinio ir vienijimo darbo, deda visas pastangas krašto gynimo pajėgoms sustiprinti (kariuomenės ir šaulių sąjungos nuolatinis tobulinimas ir kariškas jaunuomenės ruošimas mokyklose ir t. t.).

(Čia visiems sustojus orkestras turėjo groti arba visi giedoti giesmę „Lietuviais esame mes gimę“).

B. Kariuomenės artimiausieji uždaviniai

1. Kariuomenės pasiruošimas: a) apsiginklavimas; b) apmokymas; c) aprūpinimas įvairiais ištekliais.

2. Kariuomenės švietimas: a) karininkų rengimas; b) kareivių švietimas, kultūros lygio kėlimas ir jų tautinių jausmų bei tėvynės meilės ugdymas; c) pagrindinio kario ruošimosi tikslo įsisąmoninimas.

Pagaliau prelegentas turėjo priminti, kad tuo metu, kai mes gyvename laisvi Nepriklausomoje Lietuvoje, dalis mūsų žemių su sostine Vilniumi yra svetimų; ten mūsų broliai persekiojami, ten norima nuslopinginti lietuvišką dvasią ir lietuviybę, kad šis kraštas, sostinė ir mūsų broliai laukia, iki mes juos išvaduosime.

Dabar, švęsdami Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo sukaktį ir visa tai žinodami, mes, kariai, turime būti pasiryžę savo pareigas kuo

sąžiningiausiai atlikti, tiek kiekvienas atskirai, tiek visa tauta bendrai, kad greičiau ir geriau pasirengtumėm tam dideliam visos mūsų tautos žygiui – išvaduoti mūsų sostinę ir pavergtus brolius.

(Visiems sustojus, orkestras turėjo groti „Mes be Vilniaus nenu-rimsim“, kur nėra orkestro, choras arba visi šią giesmę turėjo giedoti).

Vakare, kur tai galima, kariams turėjo būti ruošiami tai dienai skirti orkestrų ir chorų koncertai ar istorinių veikalų vaidinimai. Kariuomenės dalys, kurios turi savo kino teatrus, turėjo rūpintis gauti gyvenimo filmų kronikų iš vyr. štabo Spaudos ir švietimo skyriaus⁴⁴.

O štai kaip kariuomenės dalims nurodoma pažymėti vieną svarbų Lietuvos ir jos kariuomenės gyvenimo įvykį:

„Sausio mėn. 15 d. sukanka lygiai 10 metų, kaip didelių patriotų narsių tautos sūnų pasiaukojimo dėka Klaipėdos kraštas iš senų senovės gyvenamas brolių lietuvių, tapo prijungtas prie tikrosios jos motinos Lietuvos ir tuomi buvo atitaisyta ilgas amžius tvėrusi neteisybė. Šis įvykis mūsų tautai ir valstybei turi didžiausios reikšmės. Be to, prisijungus Klaipėdos uostui su jo pajūriu, mums atsiradė atviras kelias į platųjį pasaulį.

Vyriausiojo štabo viršininkas įsakė šias mums svarbias sukaktuves iškilmingai paminėti, prisilaikant šios tvarkos: sausio 15 d. kareivinės papuošiamos tautinėmis vėliavomis.

Dalies vadas skirtu laiku po pamaldų bažnyčioje visi laisvi nuo tarnybos dalies kariai (karininkai ir kareiviai) susirenka dalies vado nurodytoje vietoje. Jei daly atsirastų buvusių Klaipėdos krašto vaduotojų, jie sodinami arba statomi į garbės vietas.

Atvyksta dalies vadas arba jo pavaduotojas ir trumpai primena susirinkusiems šių iškilmių reikšmę.

Visi sustoja ir susikaupimu pagerbia mirusius Klaipėdos krašto vaduotojus ir, bendrai, žuvusius dėl tėvynės nepriklausomybės (kur yra orkestras, susikaupimo laiku groja gedulingą maršą). Paskum dalies vado paskirtas asmuo skaito paskaitą apie Klaipėdos krašto, jo atvadavimą ir

---

⁴⁴ Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas kariuomenės dalims (1932-02-09, Nr. 27548) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 153, l. 73–74.

jo reikšmę mums.

Po paskaitos dalies vadas ar jį pavaduojąs karininkas pakviečia visus dalyvius sušukti už Tėvynę – Lietuvą triskart valio. Jei yra orkestras, groja, o visi dalyviai gieda tautos himną.

Vėliau primenama, kad dar ne visos žemės atvaduotos ir kad sostinė Vilnius laukia išvadavimo iš klastingo lenko okupacijos. Čia grojama arba giedama „Mes be Vilniaus nenurimsim“.

Dalies vadas ar jo pavaduotojas pakviečia sušukti triskart „valio“ už mūsų ginkluotųjų jėgų Vyriausiąjį Viršininką Respublikos Prezidentą. Jei yra orkestras, sugroja „Prezidento maršą“, o po to dalyviai dainuoja „Lietuviais esame mes gimę“.

Vakare, kur galima, kariams ruošiami koncertai, vaidinimai ar kiti tokie tai dienai pritaikinti pasilinksminimai.

Pastaba. Paskaitoms medžiagos galima rasti šiose knygose: 1) Klaipėdiškis „Vadovėlis po Klaipėdos kraštą“, 2) Pronskus „Lietuvos sachara“, 3) Valsonokas „Klaipėdos Problema“, 4) „Kovo 20 d.“, 5) Klaipėdiškis „Mažosios Lietuvos politikos veidrodys“, 6) Vl. Viliamas „Kurių Nerija“, 7) Daukantas „Klaipėdos uostas“ („Mūsų Žinyno“, 1929. XVII. 185 ir 249 psl.), 8) „Karys“ 1933 m. 2 nr.⁴⁵.

Rūpintasi ir tinkamu žuvusiųjų atminimo įamžinimu ten, kur jie palaidoti. Štai vienas tokio rūpinimosi įrodymas – plk. ltn. V. Steponaičio raštas:

„Plk. ltn. V. Augustauskui
Karių Kapams Tvarkyti Komisijos Pirmininkui

Siunčiu Tamstai ištrauką iš rašto vieno savojo bendradarbio:

„Aplankęs Dusetų kapinėse keturių karių sutvarkytus kapus, netikėtai užtikau vieną nesutvarkytą kario kapą su mediniu kryžiumi. Užrašo pilnai nepasižymėjau, bet taip atrodo:

„Statulevičius – savanoris, žuvo su bolševikais, raitelis“ <...> tikiu, kad Tamsta ir šį kapą sutvarkysi⁴⁶.

---

⁴⁵ Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas kariuomenės dalims (1933-01-10, Nr. 27077) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 153, l. 8.

Labai įdomus raštas, adresuotas Spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui:

„Didž. Gerb. Tamsta!

Ateinančiais 1938 metais sukanka lygiai 20 metų nuo Lietuvos Nepriklausomybės paskelbimo. Šis svarbus mūsų tautai įvykis norima tinkamai paminėti. Tam reikalui sudaromas Komitetas.

Šio Komiteto iniciatoriai maloniai kviečia Tamstą dalyvauti kalbamojo Komiteto sąstata.

Antrasis steigiamojo Komiteto susirinkimas kviečiamas š. m. lapkričio mėn. 15 d. 17 val. Kaune, „Pažangos“ rūmų I-jo aukšto salėje. Maloniai Tamsta prašomas jame dalyvauti.

Su šiuo kartu siunčiamas Nepriklausomosios Lietuvos dvidešimtmečio minėjimo ir jo organizavimo metmenys ir kviečiamųjų Komitetan sąrašas.

Iniciatorių vardu
Liūdas Gira

Kaunas,
1937-XI-8 d.⁴⁷.

Prie rašto pridėti aiškinamieji priedai, kurių dalį čia ir pateikiame:

„Pirmojo Lietuvos nepriklausomybės dvidešimtmečio minėjimas turėtų būti nelyginamai platesnio masto, negu paprastieji, kasmetiniai minėjimai. Jis neprivalo pasitenkinti paprastuoju valstybinių švenčių šablonu, vienom išorinėm iškilmėm, paradais, manifestacijomis ir kalbomis; jis neprivalo apsiriboti viena kuria diena, pav., vasario 16-ta ar rugsėjo 8-ta. Tasai minėjimas turi apimti visą valstybės gyvenimą, turi pagauti visą tautą, turi pasireikšti labiausiai savo nepriklausomybės pagerbimu ir užakcentavimu visos organizuotos lietuvių tautos organi-

---

⁴⁶ Karo istorijos dalies vedėjo raštas karių kapų tvarkymo komisijos pirmininkui (1936-11-26. Nr. 18800) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 197, l. 345.

⁴⁷ L. Giros raštas Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui (1937-11-08) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 223, l. 766.

zuotais darbai: tasai minėjimas turi parodyti mums patiems ir visam pasauliui mūsų nudirbtųjų per tą pirmąjį dvidešimtmetį ir galimų, pajėgiamų mums nudirbti, žengiant į antrąjį, darbų sumą ir mūsų pajėgumo, materialinio ir dvasinio, maksimumą visose valstybės ir tautos gyvenimo srityse; jis turi ir pažadinti tautą į antrąjį dvidešimtmetį žengti su pasiryžimu dar didesnius darbus nudirbti ir pasitikėjimu, kad tasai pasiryžimas bus tikrai ir ištesėtas <...>.

Svarbiausios sritys, kurios turi būti įtrauktos į dvidešimtmečio paminėjimo planą:

- 1. Kariuomenė:** paradai, iškylos, paminėjimai dalyse, visokie galimi jos bendravimo būdai su visuomene <...>.
- 3. Mokslas:** (Vytauto D. universitetas, Dotnuvos Ž. Ū. Akademija, Klaipėdos aukštosios mokyklos): iškilmingos akademijos, ruoša bei paskelbimas monumentalesnių veikalų iš visų mokslo specialybių, įsteigimas ligi šiol trūkstamų katedrų, lektūrų, seminarų, institutų, laboratorijų (ypač lituanistikos srityje), specialių stipendijų įsteigimas ir t. t.
- 4. Pedagogika:** lietuvių kosios mokyklos evoliucijos ir pažangos demonstravimas (bendros ir specialios parodos, paskaitos, diagramų ruoša, specialūs leidiniai), aktai mokyklose, paskaitos, iškylos, ypatingi tų metų abiturientų atžymėjimai ir jų įtraukimas į bendrąjį minėjimo darbą <...>.
- 12. Jaunimas:** skautų ir kitų jaunimo organizacijų iškilos, stovyklos, paradai, vakarai.

Svarbesnieji iškilmių momentai ir jų sugrupavimai

Visi 1938–tieji metai laikomi dvidešimtmečio metais, ir kiekvienas bet kuriuo metu (nuo 1938.I.I ligi XII.31) įvykstaš viešas tautinio darbo ar entuziazmo pasireiškimas skiriamas tam dvidešimtmečiui atžymėti, tačiau visas iškilmių svoris suvedamas, sukoncentruojamas keliuose svarbesniuose bendruose momentuose. Čia turi būti atsižvelgiama ir į mū-

sų valstybės atstatymo istorinę eigą ir į mūsų gyvenimo šioje ar kitoje srityje sąlygas.

Svarbesnieji momentai būtų šie:

1. Sausio 15 – Klaipėdos krašto grįžimas prie Lietuvos; centras būtų Klaipėdoje.
  2. Vasario 16 – būtų ši kartą pavesta daugiau išviršinei minėjimo daliai: iškilmėms, manifestacijoms, mitingams centre, laikinojoje sostinėje ir provincijoje.
  3. Vasaros metu – sporto dienos (olimpiados, regatos) ir jaunimo pasirodymai (skautų stovykla ir kt.). Dainos diena.
  4. Rugsėjo 8 – centrinis visų iškilmių momentas, žemės ūkio ir pramonės paroda laik. sostinėje, meno paroda, pedagoginė paroda; teatro, muzikos ir literatūros festivalis (dekada).
- 1. Pastaba.** Šiose iškilmėse būtų progos vyriausybei apdovano-
noti valstybiniais atžymėjimais žemės ūkio, pramonės, darbo,
visų meno ir kultūros šakų darbuotojus.
- 2. Pastaba.** Kai kurios tų iškilmių dalys, gali būti <...> ir kiek
vėliau, į rudenį, nukeltos, jei būtų negalima jų dar tuo metu
tinkamai įvykinti <...>.
- 3. Spalių 9 – Vilniaus minėjimas laikinojoje sostinėje ir provin-
cijoje**⁴⁸.

Kadangi žmonės mėgsta muziką, dainą, o ypač tai būdinga jau-
niems žmonėms, tad Spaudos ir švietimo skyrius suprato šio meno žan-
ro įtaką karių auklėjimui ir visomis išgalėmis rūpinasi jo panaudojimu.
Štai 1930 m. balandžio 30 d. kariuomenės dalims išsiųstas tokio iškal-
bingo turinio raštas, pasirašytas Spaudos ir švietimo skyriaus viršininko
plk. lttn. J. Arausko:

„Pageidaujama, kad tarp kitų kareivių dainuojamų dainų kiekvie-
na atskira kariuomenės dalis turėtų vieną savo ypatingą dainą, kuri sa-
vo turiniu nusakytų (atpasakotų) tos kariuomenės dalies istorijos svar-
besnius momentus bei tradicijas, arba ginklų rūšies savybes bei paskirtį.

Toks dainos turinys, primindamas dalies garbingus žygius, skatin-

---

⁴⁸ Ten pat // l. 769–772.

tų tuos pačius dainininkus prie pasiryžimo, o taip pat ir ją klausantiems piliečiams primintų dalies praeitį⁴⁹.

Dar platesnio turinio raštas iš Spaudos ir švietimo skyriaus pasiekia kariuomenės dalis 1930 m. balandžio pabaigoje:

„Taikos metu svarbiausias kariuomenės tikslas – rengti kareivius karui, mokyti juos karo mokslų. Tačiau kiekvienam aišku, kad kareivis turi būti ne tik mokomas, bet ir auklėjamas ir protiškai lavinamas.

Mokymas skaityti, rašyti ir skaičiuoti, įvairios populiarios paskaitos – labai svarbūs veiksniai, kurių nauda kariuomenei didelė. Tačiau yra dar ir kitų svarbių veiksmų.

I. Dainos. Visos tautos, ypač lietuviai, mėgsta dainas. Visos kariuomenės dainuoja savo dainas. Mūsų jaunimas moka daugybę dainų. Todėl reikia, kad vyrai, patekę į kariuomenę, turėtų galimybės ne tik kaimiškai dainuoti, bet ir kariškai. Kariškų dainų kilnus turinys ir gražios melodijos sukelia gerą nuotaiką, pasiryžimą ir auklėja karišką dvasią. Todėl reikėtų sudaryti daly chorą, *kur kareiviai galėtų išmokti gražių ir žygiui tinkamų dainų* <...>.

II. Teatras. Teatro reikšmė auklėjime be galo svarbi. Todėl teatras turi būti naudojamas ir kareivių auklėjimui. Kauno įgula turi galimybės lankyti valstybės teatrą. Provincijos įguloms teatras sunkiau prieinamas <...>. Todėl labai pageidaujama organizuoti kiekvienoje įguloje mėgėjų teatrus, <...> statant pedagogiškus ir patriotiškus veikalus, galima būtų ne tik suteikti kareiviams pramogos, bet ir skleisti pamokančių minčių <...>.

III. Stygų orkestras. Dainos daugiausia tinka žygy. Tačiau laisvu metu labai naudinga švelni muzika, kuri pajvairina pilkas gyvenimo dienas. Daugelis kareivių atsiveža iš namų smuikus, mandalinas, gitaras ir t. t. ir mėgsta skambinti. Todėl praveru iš tokių muzikos mėgėjų sudaryti stygų orkestrus.

---

⁴⁹ Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas kariuomenės dalims (1930-04-05, Nr. 50687) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 122, l. 267.

Bendrai vaidinimai, dainos ir muzika lavins kareivius, paįvairins jų gyvenimą ir leis naudingai sunaudoti laisvą laiką. O kariai, išeidami į atsargą, neš kultūrą ir į mūsų kaimą⁵⁰.

Atsakydamos į šį raštą, kariuomenės dalys raportavo apie nuveiktą darbą šioje srityje, kėlė įvairias iniciatyvas. Itin įdomus šia prasme Klaipėdos įgulos viršininko atsakymas:

„Klaipėdos ir Macikų įgulų kariuomenės dalys stovi nepalankiose su vietos visuomene sugyvenimo sąlygose. Dalis visuomenės yra suvokietėjusi, su neapykanta žiūrinti į karius, kas sudaro neleidžiančias su jais kariams bendrauti apystovas. Ir toji visuomenės dalis gyvena visai nuo karių atsiskyrusi, su jais kultūrinai nieko bendra neturėdama. Ji Klaipėdoje turi savo nuolatinį teatrą.

Šalia vokiškosios dalies esančioji lietuvių visuomenė, su kuria kariams priderėtų kultūriškai bendrauti, materialškai yra silpna. Gyvena mažu kultūrinių pramogų skaičiumi. Jeigu būdavo surengiamas koks nors bendras visų lietuvių susirinkimas bei teatro vaidinimas, tai jų programą atlikdavo arba vietinės muzikos mokyklos simfonijos orkestras, jos mokytojai arba iš Kauno pakviesti artistai (Karių teatras, V. operos solistai ir k.).

Tuo laiku tačiau visų tų pramogų durys Klaipėdos įgulos kareiviams (apie Macikus netenka ir kalbėti) lieka uždarytos: salės lieka vien civilės publikos perpildytos ir kareiviams nebetenka vietų⁵¹. Siūlyta Klaipėdoje, kaip ir Kaune, įsteigti karių teatrą.

Toliau turtėjo dalių bibliotekos. Buvo nuolat keliama jų vedėjų kvalifikacija. Štai 1932-12-28 – 1933-01-05 vyko II–ji kariuomenės bibliotekų bibliotekininkų kursai⁵². Juose skaitytos paskaitos ir vesti praktiniai užsiėmimai:

„Lietuvių knygų istorija“ (ats. plk. ltn. prof. Vacl. Biržiška),

„Lietuvių kariškosios spaudos istorija“ (plk. ltn. J.Laurinaitis),

---

⁵⁰ Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus raštas kariuomenės dalims (1930-04-23) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 122, l. 275.

⁵¹ Klaipėdos įgulos viršininko raštas Kariuomenės štabo spaudos ir švietimo skyriaus viršininkui (1930-06-05, Nr. 3060) // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 130, l. 469.

„Karių švietimo ir kultūrinimo darbas“ (plk. lt. S. Kuizinas),
 „Bibliotekų tvarkymas“ (mjr. A. Ružancovas),
 „Pritaikomoji bibliografija“ (mjr. A. Ružancovas),
 „Periodinė kariškoji spauda“ (mjr. A. Balčiūnas).

Organizuotos kursų klausytojams ir ekskursijos į Vytauto Didžiojo Universiteto biblioteką ir kultūros muziejų, dr. Vinco Kudirkos biblioteką ir pedagoginį muziejų, Šv. Kazimiero ir spaudos Fondo knygynus bei urmo sandėlius, į „Spindulio“ spaustuotę ir knygų rišyklą, į centrinę kariuomenės biblioteką.

Nuolat būdavo ir reikalaujama ataskaitų iš kariuomenės dalių. Jų archyve – ištisos bylos. Pateikiame tik vienos jų pavyzdį. 1938 m. sausio mėn. pr. Spaudos ir švietimo skyrius gavo 3-jo artilerijos pulko ataskaitą:

**„1937 metų gruodžio mėn. švietimo ir kultūros darbo
 3–jame Artilerijos pulke apyskaita**

1	Kurių dalykų ir kiek valandų mokyta:	<i>a) analfabetų mokykloje</i>	
		Lietuvių kalbos skaitymas ir rašymas	4 val. 4 val.
		Aritmetika	4 val.
		Lietuvos istorija	4 val.
		Lietuvos geografija	
		<i>b) mokančiųjų skaityti ir rašyti mokykloje</i>	
		Lietuvių kalbos skait. ir rašymas	4 val.
		Aritmetika	4 val.
		Lietuvos istorija	4 val.
		Lietuvos geografija	4 val.
2	a) Kas, kada ir kuria tema darė paskaitą:	Nebuvo	
	b) Kiek, apytikriai, kareivių jos klausė:	_____	

⁵² Kariuomenės dalių ir įstaigų II-ju bibliotekinių kursų (1932 12 28–1933 01 05) programa ir lektorių sąrašas // LCVA, f. 929, ap. 6, b. 138, l. 270–271.

3	a) Kiek, kur, kada ir kam vadovaujant padaryta ekskursija:	Nebuvo
	b) Kiek, apytikriai, kareivių jose dalyvavo	_____
4	Kiek, kur, kada, kieno sumanymu buvo suruošta kareiviams pasilinksminimų (spektaklių, šokių vakarėlių, koncertų, žaidimų, gegužinių ir kurios kino filmos buvo kareiviams rodytos):	a) <i>už pinigus</i> Nebuvo
		b) <i>dykai</i> 1937 m. gruod. mėn. 25 d. buvo suruošta pulko kareiviams „Kalėdų Eglutė“ su dovanomis ir gruod. mėn. 26 d. šokių vakaras
5	Kurių laikraščių ir gaunama daly:	Kario 55 Lietuvos aidas ekz. Trimito 12 Ūkininko patarėjas ekz. Skautų aidas 50 ekz. 8 ekz. 3 ekz.
6	a) Kuria sporto rūšimi kareiviai daugiausia domisi:	Futbolu, lengvąją atletiką, įrankių gimnastiką ir krepšinio sportą
	b) Kurių ir kiek buvo suruošta sporto žaidimų ir rungtynių:	Nebuvo ⁵³

⁵³ III artilerijos pulko 1937 m. gruodžio mėn. kultūros ir švietimo darbo ataskaita / LCVA, f. 929, ap. 6, b. 207, l. 6.

Konstatavus padėties gerėjimą, straipsnių apie kareivių švietimą mažėjo, jų turinys, analizuojamos juose problemos ėmė kitėti. Gana ilgai tais klausimais nieko nerašyta. 1936 m. išspausdintas jaunesniojo leitenanto Rapšio straipsnis. Jame pabrėžiama, kad tarp naujokų vis dar pasitaiko analfabetų ir nedidelio išsilavinimo žmonių. Svarbu juos išmokyti pažinti skaičius, susivokti numeracijoje, atlikti 4 aritmetikos veiksmus, skaityti ir rašyti. Nereikia pavesti to darbo liktiniams puskarininkams, nes „mokyti gali tik tas, kuris pats moka ir žino, kaip tas žinias perduoti kitiems“⁵⁴. Todėl mokyti turi karininkas. Daugiau dėmesio skirti krašto pažinimui, – tam rekomendavo panaudoti ekskursijas. Panaudoti žygius, kai žygiuojama po reikšmingesnius istorinius–geografinius Lietuvos objektus. Be karininkų, rekomendavo įtraukti į švietimo darbą labiau išsilavinusius karius, ypač mokytojus.

Jaunesnysis leitenantas J. Babilius papildė⁵⁵ K. Rapšio mintis. Kadangi kariuomenėje daugiausia tarnauja ūkininkų vaikai, tai reikia duoti jiems žinių iš tų sričių, kurios Lietuvos žemės ūkyje silpnai išvystytos: sodininkystės, daržininkystės. Tam siūlė panaudoti ir karių laisvalaikį. Mokytų karininkai ir kareiviai, baigę žemės ūkio mokslus. O sekmadieniais – organizuoti ekskursijas į pavyzdinius ūkius.

J. Itn. J. Babilius kėlė klausimą apie vis dar pasitaikančių mažai raštingų kareivių mokymo problemas. Tokie atsilikėliai ir patys vargsta, ir kitiems trukdo mokytis. Todėl kiekviename pulke reikėtų sudaryti atskirą tokių atsilikėlių kareivių būrį (po 3 mėnesių tarnybos) su atskira mokymo programa, pritaikyta jų išsilavinimui. Daug dėmesio joje reikia skirti kareivių bendrajam išsilavinimui. Tokio būrio vadu turi būti skiriamas gabus karininkas, gerai mokąs pedagogiką, nusimanąs mokymo–auklėjimo srityje, ją mėgstantis. Būrininkus ir skyrininkus – parinkti kuo geresnius, kuo didesnio išsilavinimo. Tokių atsilikėlių buvimas aiškintinas tuo, kad ne visi tėvai laikėsi privalomojo mokymo įstatymo reikalavimų. Dalis atsilikėlių – atsilikę protiškai, todėl prasėdėję pradžios mokyklose iki 14 m. ir beveik nieko neišmokę.

---

⁵⁴ Rapšys K. Švietimo reikalai kariuomenėje // Kardas, 1936, Nr.7, p. 189–190.

⁵⁵ Babilius J. Kariuomenės skaitymai // Kardas, 1936, Nr. 12.

Paskutinis, rašęs šiais klausimais, buvo ltn. K. Rutkauskas. Jo straipsnyje konstatuota, kad „Mūsų karinis parengimas <...> tapo jau gilus, paremtas mokslo, dargi įvairiausių sričių, paskutinių dienų dėsniais. Jau eiliniam kovotojui tenka susidurti su daugeliu <...> technikos, <...> chemijos, <...> aukštosios matematikos ir kt. mokslų <...> sąvokomis, terminais <...>“⁵⁶. Tam reikia kelti bendrąjį karių išsilavinimo lygį. Tad „yra visuomet du sunkumai: arba dėl nepakankamo bendrojo apsišvietimo neįmanoma bus pasiekti (tam tikro lygio – *A. A., R. K.–M.*) arba pasieksime grynu mechanišku iškalimu, toks žmogus tampa automatu, nėra sąmoningumo“⁵⁷. O „<...> mūsų tikslas turėti ne karių automata, bet gyvą, pilną energijos, sąmoningą kovotoją, su savo sveika iniciatyva ir kūrybi ka valia savo ribose“⁵⁸. Švietimo vadovui turi talkininkauti visi karininkai. Tinkamai šiems tikslams būtina panaudoti šeštadienius, sekmadienius. Kuopose turi būti skaitoma ir aptariama periodinė spauda, turi būti įrengta skaityklėlė, organizuojami pašnekesiai, meno valandėlės, savo kūrybos konkursai, organizuojamos radijo klausymai, mokomasi žygio dainų ir pan. Batalione, pulke turi būti organizuojamos paskaitos („valiai, protui, patriotizmui“), meno saviveikla, teatrų, filmų lankymas, ekskursijos. Straipsnis parašytas 1939 m. Kaip matome, straipsnyje analizuojami klausimai atspindi kardinaliai pasikeitusią padėtį, lyginant su buvusia prieš 15 metų.

---

⁵⁶ Rutkauskas K. Švietimo reikalai iš arčiau // Mūsų žinynas, 1939, Nr. 11, p. 576.

⁵⁷ Ten pat, p. 576.

⁵⁸ Ten pat., p. 577.

Išvados

1. Nors Lietuvos valstybė jau per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį nemaža nuveikė švietimo srityje: buvo pasiruošta privalomajam pradiniam mokymui, įsteigta daug vidurinių ir kelios aukštosios mokyklos, tačiau antrojo dešimtmečio pradžioje kariuomenėje dar teko intensyviai dirbti, keliant kareivių bendrojo išsilavinimo ir kultūros lygį, nes kareiviai į kariuomenę ateidavo dar gimę okupacijų metais ir todėl dalis jų dar negalėję pasinaudoti kukliomis to meto lietuviškos mokyklos paslaugomis.

2. Nors į Nepriklausomos Lietuvos kariuomenę taip ir nespėjo įsilieti kareiviai, kurių mokymosi pradžios mokykloje metai sutapo su privalomojo mokymo įvedimu (1928–1933 m.), tačiau mokyklų tinklo plėtra pagerino kareivių išsilavinimo būklę. II-jo Nepriklausomybės dešimtmečio pabaigoje iki minimumo sumažėjo analfabetų ar mažaraščių kareivių. Jų skaičių dar mažino visą laiką vykęs mokymas kariuomenėje.

3. Imta rūpintis ir liktinių puskarininkių švietimu, buvo organizuotas mokymas dalyse ir sudarytos sąlygos eksternu laikyti egzaminus iš progimnazijos kurso.

4. Toliau daug dėmesio skirta patriotiniam karių ugdymui: rūpinasi tinkamai pažymėti valstybines šventes, Nepriklausomybės kovų svarbias datas, tinkamai įamžinti ir pagerbti žuvusių kovose atminimą.

5. Labai rūpintasi knygos, spaudos, dramos ir muzikos kūrinių panaudojimu keliant kareivių kultūros lygį.

6. Intensyviai buvo naudojamosi naujomis tuo metu žiniasklaidos rūšimis – radiju, kinu.

7. Daug dėmesio skirta karių ekskursioms organizuoti.

8. Neužmirštas ir ekonominis švietimas: organizuota daug paskaitų žemės ūkio klausimais, propaguotos verslininkystės idėjos.

Santrauka

Per pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį Lietuvos valstybė nemaža nuveikė švietimo srityje. Buvo pasiruožta privalomojo pradinio mokymo įvedimui, įsteigta daug vidurinių ir kelios aukštosios mokyklos. Tačiau antrojo dešimtmečio pradžioje kariuomenėje dar daug teko dirbti kareivių bendrojo išsilavinimo ir kultūros kėlimo srityje, nes kareiviai į kariuomenę ateidavo dar gimę okupacijų metais ir todėl dalis jų buvo nebaigę bent pradinių mokyklų. Į Nepriklausomos Lietuvos kariuomenę iki 1940 m. taip ir nespėjo įsilieti kareiviai, kurių mokymosi pradinėje mokykloje metai sutapo su privalomojo mokymo įvedimu Lietuvoje (1928–1933 m.). Tačiau mokyklų tinklo plėtra pagerino kareivių išsilavinimo būklę ir antrojo Nepriklausomybės dešimtmečio pabaigoje iki minimumo sumažėjo beraščių ir mažaraščių kareivių. Jų skaičių dar mažino mokymas kariuomenėje. Rūpintasi ir liktinių puskarininkų švietimu (progimnazijos lygiu). Daug dėmesio skirta patriotiniam karių auklėjimui. Kareivių kultūros lygiui kelti plačiai naudotos tradicinės priemonės: knygos, laikraščiai, žurnalai, dramos ir muzikos kūriniai. Intensyviai naudotos ir naujos tuo metu žiniasklaidos priemonės – radijas ir kinas. Kariams organizuota daug ekskursijų po Lietuvą. Kariai daug šviesti ir ekonomiškai: organizuota daug paskaitų žemės ūkio klausimais, propaguotos verslininkystės idėjos.

Įteikta 2004 m. balandžio 27 d.

Résumé

Relèvement du niveau culturel et d'éducation des soldats dans l'armée lituanienne en 1929-1940

Dr. Habil. Algirdas Ažubalis, Rolanda Kazlauskaitė-Merkelienė,
Académie Militaire Général Jonas Žemaitis de Lituanie

Pendant les premiers dix ans de l'indépendance l'État lituanien a fait un progrès dans le domaine de l'éducation. On a fait les préparatifs de la mise en vigueur de l'éducation primaire obligatoire, ouvert plusieurs écoles secondaires et quelques établissements scolaires supérieurs. Cependant au début de deuxième période de dix ans il fallait encore faire beaucoup de choses dans le domaine de relèvement du niveau culturel et d'éducation générale des soldats étant donné que les soldats recrutés étaient nés pendant des occupations et pour cette raison une partie de ces soldats n'avaient pas terminé une école primaire, au moins. Les soldats dont études à l'école primaire coïncidaient avec la mise en vigueur de l'éducation obligatoire en Lituanie (1928-1933) n'ont pas réussi à commencer leur service militaire avant 1940. Cependant le développement du réseau des écoles a amélioré l'état de l'éducation des soldats et à la fin de deuxième période de dix ans de l'Indépendance le nombre de soldats analphabètes et illettrés était réduit au minimum. Ce nombre était également réduit grâce à l'enseignement réalisé dans l'armée même. On s'occupait aussi de l'éducation des sous-officiers rengagés (au niveau de l'enseignement de 4-6 années). On attachait une grande attention à l'éducation patriotique des soldats. Pour relever le niveau culturel des soldats on faisait recours à des moyens traditionnels: livres, journaux, revues, œuvres musicales et dramatiques. On utilisait également des moyens modernes pour cette époque-là - le radio et cinéma. Pour les soldats on organisait des excursions en Lituanie. On faisait aussi attention à l'éducation économique des soldats, et notamment on organisait plusieurs cours au sujet de l'agriculture, on propageait les idées des affaires.